
Het vrijstaande woonhuis

CATEGORIAAL ONDERZOEK WEDEROPBOUW 1940-1965

Karel Loeff, Leon van Meijel, Pauline Opmeer

MAART 2005/ZEIST

In opdracht van het projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN METHODIEK	03
1.1 Inleiding	03
1.2 Methodiek	04
HOOFDSTUK 2 DE VOORoorlogse PERIODE	09
2.1 Inleiding	10
2.2 Negentiende eeuw	10
2.3 Twintigste eeuw tot 1940	14
HOOFDSTUK 3 DE NAoorlogse PERIODE	21
3.1 De rol van de overheid	21
3.2 Bouwtypen	23
3.3 Architectuur: modern versus traditioneel	28
3.4 Relatie tussen binnen en buiten	31
HOOFDSTUK 4 PRESELECTIE EN TOETSING	35
4.1 Bronnen	35
4.2 Waarderingscriteria	35
4.3 Selectiemethode	36
4.4 Voorbeelden uit de preselectie	37
4.5 Conclusie	42
BIJLAGEN	45

Hoofdstuk 1 Inleiding en methodiek

1.1 INLEIDING

AANLEIDING EN CONTEXT

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) startte in 2001 een meerjarig onderzoeksproject dat ten doel had een landelijk referentiekader voor het gebouwde erfgoed uit de wederopbouwperiode (1940-1965) te verkrijgen. Eén van de onderdelen van dit project is een reeks categoriale studies, waaraan tot eind 2004 wordt gewerkt. Dit rapport over het vrijstaande woonhuis is een van de studies in die reeks.

Omdat veel informatie over de naoorlogse architectuur is vastgelegd in boeken, tijdschriften en archieven, heeft de RDMZ in afwijking van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP, periode 1850-1940), waarbij de gebouwde omgeving gebiedsgewijs (per gemeente) werd geïnventariseerd, gekozen voor een aanpak waarbij de objecten allereerst per categorie worden bestudeerd op basis van de literatuur en tijdschriftartikelen. De volgorde waarin de categorieën worden onderzocht, is onder andere afhankelijk gesteld van actuele ontwikkelingen, de mate van bedreiging en de importantie of representativiteit van de gebouwcategorie voor de wederopbouwperiode. De resultaten van alle categoriale studies worden uiteindelijk voorgelegd aan provincies, gemeenten en vakorganisaties, zodat lacunes in het overzicht kunnen worden aangevuld. Na afronding van de categoriale inventarisatieonderzoeken zal de RDMZ overgaan tot de vervolgfase van selectie en bescherming van het vroeg naoorlogse erfgoed. Hiervoor dient het beleidskader nog te worden vastgesteld.

PROCES EN BETROKKENEN

Het onderzoek naar het vrijstaande woonhuis is in de periode maart 2004 tot en met december 2004 uitgevoerd door de architectuurhistorici Karel Loeff, Leon van Meijel en Pauline Opmeer, die zich daartoe hebben verenigd in de maatschap PLEK. Zoals vastgelegd in de onderzoeksnota *Richtlijnen Categoriaal Onderzoek Wederopbouwobjecten 1940-1965* (RDMZ 26 juni 2001), is voor het categoriaal onderzoek naar het vrijstaande woonhuis een begeleidingscommissie ingesteld. Naast inhoudelijke aanvullingen op de ontwikkelingsschets hebben de leden van deze commissie op basis van categoriespecifieke waarderingscriteria (bijlage) belangrijk bijgedragen aan de totstandkoming van de preselectie van meest behoudenswaardige vrijstaande woonhuizen uit de periode 1940-1970. In de begeleidingscommissie hebben de volgende personen met kennis op het gebied van de bouw en architectuur van (naoorlogse) vrijstaande woonhuizen, en het (naoorlogse) culturele leven zitting genomen:

- Roland Blijdenstijn
- Hans de Haan

- Gé van der Pol

De begeleidingscommissie stond onder voorzitterschap van Anita Blom, die als projectcoördinator is verbonden aan het projectteam Wederopbouw. Gedurende de looptijd van het onderzoek naar vrijstaande woonhuizen is de begeleidingscommissie één keer bijeen gekomen. Hierbij is inhoudelijk van gedachten gewisseld over het onderwerp, de waarderingscriteria voor preselectie, de conceptversie van het rapport en de preselectie. Aansluitend heeft nog een tweede, schriftelijke reactieronde plaatsgevonden.

LEESWIJZER

Het rapport is als volgt opgebouwd: in de inleiding wordt de RDMZ-methodiek voor het categoriaal onderzoek in hoofdlijnen beschreven en nader uitgewerkt aan de hand van het onderzoek naar het vrijstaande woonhuis. Het tweede en derde hoofdstuk van dit rapport vormen het inhoudelijke referentiekader van het onderzoek. De geraadpleegde publicaties en de algemene artikelen uit de vakbladen zijn bewerkt tot twee beschouwende hoofdstukken: een beknopte inleiding over de ontwikkeling van het vrijstaande woonhuis tot 1940 (hoofdstuk 2) en een thematisch gestructureerd verhaal over het vrijstaande woonhuis in de periode 1940 - 1970 (hoofdstuk 3). Beide hoofdstukken schetsen het bredere kader waarbinnen de afzonderlijke vrijstaande woonhuizen uit de groslijst geplaatst en begrepen kunnen worden. Hoofdstuk 4 bevat de algemene toelichting op de preselectie van de belangrijkste vrijstaande woonhuizen in Nederland en de specifieke uitwerking van deze selectiemethode aan de hand van 17 geïllustreerde voorbeelden. Als bijlagen zijn opgenomen: een toelichting op het gebruik van de databank en een complete adressenlijst van ingevoerde en gepreselecteerde vrijstaande woonhuizen.

1.2 METHODIEK

De methodiek voor het onderzoek naar objecten van diverse categorieën gebouwen uit de wederopbouwperiode is vastgelegd en beschreven in de eerder genoemde nota *Richtlijnen Categorieaal Onderzoek Wederopbouwobjecten 1940-1965*, die voort is gekomen uit het in 1999 opgestelde *Plan van Aanpak Wederopbouw 1940-1965 RDMZ*. Naar aanleiding van de pilotstudies naar scholen, raadhuisen en kerken is de methodiek in maart 2003 aangepast. Deze methode is op hoofdlijnen gevolgd bij het onderzoek waarvan dit rapport de weerslag vormt. In het navolgende wordt de in de nota beschreven methodiek nader toegelicht.

DOELSTELLING

Het onderzoek dat de RDMZ verricht naar de gebouwde omgeving uit de wederopbouwperiode, heeft een vierledig doel:

- Het verkrijgen van een landelijk en representatief overzicht van objecten uit de wederopbouwperiode die toegankelijk is voor RDMZ- medewerkers en een aantal geselecteerde externe gebruikers .

- Het leggen van een basis voor een wetenschappelijk verantwoord, centraal geleid en uitgevoerd selectie-, registratie- en beschermingsbeleid (na 2004).
- Het vergroten en verbreden van draagvlak door het verspreiden van kennis.
- Het stimuleren en bevorderen van beleidsbeïnvloeding en alliantievorming vanuit cultuurhistorisch perspectief.

AFBAKENING

In het *Plan van Aanpak* uit 1999 wordt de volgende definitie voor de term Wederopbouw gegeven: “Het erfgoed van de Wederopbouw omvat de resultaten van (steden)bouwkunst, landinrichting, interieurarchitectuur en monumentale sculptuur uit de periode 1940-1965”.

Voor het objectgerichte onderzoek is in de nota onderscheid gemaakt in elf hoofdcategorieën, die op hun beurt zijn onderverdeeld in subcategorieën. Deze hoofdcategorieën zijn gebaseerd op de verdeling zoals gehanteerd in de *Geïllustreerde Beschrijvingen*.

Onderhavig onderzoek heeft uitsluitend betrekking op de subcategorie ‘vrijstaande woonhuizen’ van de hoofdcategorie ‘wonen’. Het betreft uitsluitend individuele en vrijstaande woningen voor de beter gesitueerden. Eenvoudiger woningen voor arbeiders en middenstanders komen aan bod in het onderzoek naar de woonwijken. Het onderzoek betreft unieke ontwerpen; complexmatig gebouwde villa’s en gestandaardiseerde semi-permanente bungalows zijn net als twee-onder-een-kap woningen niet meegenomen. De categorie ‘het vrijstaande woonhuis’ omvat diverse typen vroeg naoorlogse vrijstaande woonhuizen: villa’s, bungalows, landhuizen, patiowoningen en split-level types. De typen en benamingen zijn door de tijd heen geëvolueerd. In het hoofdstuk over de ‘oorsprong van het vrijstaande woonhuis’ zijn reeds verschillende typen huizen toegelicht, vanuit de ontwikkelingsgeschiedenis van het vrijstaande woonhuis. In het hoofdstuk ‘het naoorlogse vrijstaande woonhuis’ wordt de schijnbare (naoorlogse) willekeur losgelaten, waarmee termen als landhuis, villa en bungalow door elkaar werden gebruikt. Per bouwtype wordt een definitie gegeven, die is gebaseerd op een aantal vastgestelde kenmerken.

WERKWIJZE

De onderzoeksnota onderscheidt de navolgende gefaseerde werkwijze:

LITERATUURONDERZOEK

De eerste fase bestaat uit het bestuderen van algemene en categoriespecifieke literatuur uit en over de wederopbouwperiode en artikelen in algemene en categoriespecifieke vaktijdschriften uit de wederopbouwperiode. Geraadpleegd zijn de Universiteitsbibliotheek van de UvA te Amsterdam, de Universiteitsbibliotheek van de KUN te Nijmegen en de bibliotheek van Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) in Zeist. De villabouw tussen 1940 en 1965 is bovendien veelvuldig aan de orde gesteld in de vaktijdschriften, hetzij in algemene zin over beleidsmatige, sociaal-maatschappelijke, volkshuisvestelijke of bouwkundig-typologische aspecten, dan wel meer specifiek over één bepaalde villa in de vorm van projectpresentaties. Van de algemene vaktijdschriften zijn alle nummers uit de periode

1940-1965 geraadpleegd van de bladen *Bouw*, *Bouwkundig Weekblad*, *Forum*, *Katholiek Bouwblad* en *Wonen (TABK)*. Categoriespecifieke tijdschriften zijn gedurende het onderzoek niet aangetroffen. Wel zijn diverse voorbeeldboeken uit de periode 1940-1965 in het onderzoek verwerkt, alsmede enkele hedendaagse boeken over het thema van het vrijstaande woonhuis. Het complete overzicht van de geraadpleegde literatuur is opgenomen in een bijlage van dit rapport.

DATABANK EN ONTWIKKELINGSSCHETS

Zoals beschreven in het *Plan van Aanpak* wordt per categoriale studie een algemene inhoudelijke schets over de ontwikkeling van het onderzochte bouwtype samengesteld, en worden de uit de vakbladen verkregen relevante tekstuele objectgegevens ingevoerd in de speciaal voor dat doel gebouwde digitale Wederopbouw databank (WOP). In de databank wordt, naast identificatiegegevens, ook informatie opgenomen over ambachtslieden, (ver)bouwactiviteiten en -jaren, oorspronkelijke en huidige functie en eventuele monumentale kunstwerken. Ook worden in de databank de geraadpleegde bronnen vermeld, die in de meeste gevallen verwijzen naar de geïllustreerde tijdschriftartikelen die raadpleegbaar zijn in de bibliotheek van de RDMZ. Per categoriale studie zijn uit de eerder genoemde vakbladen de jaargangen 1940-1970 doorgenomen, waarbij voor onderhavig onderzoek alle artikelen over vrijstaande woonhuizen werden gekopieerd en op alfabetische volgorde van plaatsnaam zijn gebundeld in mappen. Het totaal aan de uit de tijdschriften verkregen en in de Wederopbouw databank ingevoerde objecten vormt de zogenaamde groslijst. Voor de categorie van het vrijstaande woonhuis bestaat deze lijst uit 409 objecten.¹ Hieruit is een preselectie van meest behoudenswaardige vrijstaande woonhuizen gevormd, waar in de volgende paragraaf nader op zal worden ingegaan. Een nadere toelichting op de structuur, werking en inhoud van de databank is opgenomen in een bijlage.

De geraadpleegde publicaties en de algemene artikelen uit de vakbladen zijn bewerkt tot twee beschouwende hoofdstukken: een korte inleiding over de ontwikkeling van het vrijstaande woonhuis tot 1940 en een uitgebreid thematisch opgezet verhaal over de ontwikkeling tussen 1940 en 1965. Beide hoofdstukken schetsen het kader waarbinnen de afzonderlijke vrijstaande woonhuizen uit de groslijst geplaatst en begrepen kunnen worden.

(PRE-)SELECTIE

Tegen de achtergrond van de hierboven genoemde groslijst en de inhoudelijke schets over de ontwikkeling van het vrijstaande woonhuis in Nederland, zijn de landelijke waarderingscriteria voor het MIP/MSP (1850-1940) opnieuw geformuleerd en toegespitst op de naoorlogse vrijstaande woonhuizen (zie bijlage 3). Vervolgens zijn met behulp van de databank dwarsdoorsneden gemaakt in de groslijst op onder andere bouwjaar, bouwstijl, architect en typologie. Om vat te krijgen op deze omvangrijke categorie is allereerst gekeken naar de ontwerpen van architecten met vijf of meer

¹ Overigens is onbekend hoeveel villa's in de periode 1940-1965 totaal in Nederland zijn gebouwd en hoeveel er daarvan nu nog staan.

projecten in de groslijst en de villa's van gerenommeerde architecten. Uit de betreffende oeuvres werden de meest representatieve en/of kwalitatief beste voorbeelden opgenomen in de voorlopige preselectie (vanuit het perspectief van de hoofdcriteria cultuurhistorie, architectuurhistorie en stedenbouw). Dit betrof merendeels absolute toppers. Vervolgens werden alle overige woonhuizen uit de groslijst, op identieke wijze gescreend op hun waarde. De geselecteerde objecten werden toegevoegd aan de voorlopige preselectie. In deze ronde werd veelvuldig hedendaagse literatuur geraadpleegd omwille van extra en actuele informatie. Zo kon een onherkenbaar verbouwde topper in de lijst worden ingeruild voor een representatief ander voorbeeld. In andere gevallen gaf geografische spreiding of de aanwezigheid van beeldende kunst de doorslag. Door deze grove voorlopige preselectie op chronologische volgorde te leggen, ontstond een basis voor de uiteindelijke preselectie. Hierin werden de vrijstaande woonhuizen beoordeeld op representativiteit en herkenbaarheid voor de periode van ontstaan, alsmede op bouwstijl en typologie. Deze preselectie werd voorgelegd aan de begeleidingscommissie, die van mening was dat de woonhuizen weliswaar representatief moesten zijn voor een bepaald bouwtype, een periode, bouwstijl of architect, maar dat ze vooral moesten behoren tot de absolute architectuurhistorische landelijke top. Dit leidde ertoe dat enkele woonhuizen alsnog werden geschrapt uit de preselectie.

De uiteindelijke preselectie bestaat uit villa's met een score in meerdere criteria. De scores zijn aangegeven in de databank in het veld opmerkingen van het tabblad 'object'.

De beschreven werkwijze leverde uiteindelijk een preselectie op van 45 villa's die voor een nadere veldverkenning in aanmerking komen; dat is ongeveer 11% van de totale groslijst. In een afzonderlijk hoofdstuk van dit rapport worden de selectieafwegingen uitvoeriger beschreven.

VELDWERK

Mede op basis van de ervaringen uit de pilotstudies, is besloten voorlopig af te zien van het onderdeel veldwerk uit het *Plan van Aanpak*, vooral vanwege de thans beschikbare tijd. Actualisering van de preselectie door veldwerk kan op korte termijn achterhaald zijn en kan daarom beter plaatsvinden kort voor het moment waarop de resultaten worden voorgelegd aan provincies, gemeenten en steunpunten.

RAPPORTAGE

In het *Plan van Aanpak* is vastgelegd dat in de laatste fase van het onderzoek alle resultaten worden samengebracht in een eindrapportage. De opzet, structuur en format van het rapport is voor alle categoriale studies identiek en bestaat achtereenvolgens uit een methodische inleiding met afbakening van de onderzochte categorie, inleidingen over de ontwikkeling van het bouwtype voor en tijdens de wederopbouwperiode, een inventarisatie van objecten in de databank (groslijst) en een overzicht van meest behoudenswaardige gebouwen of complexen (preselectie).

Het schrijven van het rapport over het vrijstaande woonhuis is geleidelijk tot stand gekomen. Vooral de inhoudelijke onderdelen over de ontwikkeling van het vrijstaande woonhuis zijn in een vroegtijdig stadium geschreven omdat

deze teksten een belangrijke basis vormden voor het verdere onderzoek. Bovendien boden ze als praatstuk de mogelijkheid om een inhoudelijke discussie aan te gaan met de begeleiders van het onderzoek. De conceptteksten zijn naar aanleiding van de discussie, de opmerkingen en het voortschrijdend inzicht aan het einde van het onderzoek afgerond en vastgesteld. De complete inventarisatie van vrijstaande woonhuizen is te raadplegen in de digitale Wederopbouw databank van de RDMZ en maakt in papieren vorm geen onderdeel uit van dit rapport. Wel is een adreslijst van de ingevoerde vrijstaande woonhuizen als bijlage opgenomen. De voorgeselecteerde, meest behoudenswaardige vrijstaande woonhuizen zijn in deze lijst gemarkeerd. Deze lijst heeft nadrukkelijk géén juridische status. De preselectie is veeleer een overzicht van karakteristieke en meest behoudenswaardige toonbeelden van het vrijstaande woonhuis uit de periode 1940-1970 op basis van bureauonderzoek. De preselectie geldt als basis voor vervolgonderzoek, waardering en selectie. In samenwerking met decentrale instanties zal een en ander op termijn moeten leiden tot bijstelling en aanvulling van deze preselectie, en in de toekomst tot een selectie van potentiële rijksmonumenten.

Hoofdstuk 2 De vooroorlogse periode

2.1 INLEIDING

Het 'vrijstaand woonhuis' kent een lange geschiedenis, die wordt gekenmerkt door een sterke continuïteit in de ontwikkeling. De oorsprong van diverse aspecten van het naoorlogse vrijstaande woonhuis ligt dan ook ver vóór 1945. Vandaar dat een uitgebreide toelichting op de oudere geschiedenis van het vrijstaande woonhuis op zijn plaats is.

Eén van de eerste typen vrijstaande woonhuizen is de Romeinse villa. Terwijl het grootste deel van de bevolking in de steden leefde in woonkazerne hadden de keizers en het patriciaat de beschikking over ruime woningen met personeel, vaak gelegen op mooie locaties buiten de stad. Tijdens de Renaissance maakte de architect Andrea Palladio (1508-1580) furore met zijn villa's op het platteland van Noord- Italië. Vooral door publicaties in de vorm van voorbeeldenboeken ontdekten de Noord-Europese rijken deze op de klassieke architectuur geïnspireerde ontwerpen. Chiswick House bij Londen is een direct citaat van de Villa Rotonda van Palladio (afbeelding 2.1). In de zeventiende eeuw kregen Nederlandse kooplieden, in navolging van de Engelsen en Fransen, belangstelling voor het zomerse buitenleven. In eerste instantie gebruikten ze de stadse architectuur voor de nieuwe buitenhuizen. Die stedelijke geest werd uitgedrukt in statige, monumentale buitenhuizen, die het landschap domineerden. Middeleeuwse ridderhofsteden werden omgebouwd en het landschap werd aangepast aan het buitenhuis. Nieuwe achttiende-eeuwse buitenhuizen van Amsterdamse regenten verrezen bijvoorbeeld aan de Utrechtse Vecht (afbeelding 2.2) en in de Kennemer Duinen. Later werd de op de Utrechtse Heuvelrug gelegen Stichtse Lustwarande populair. Architecten lieten zich bij hun nieuwe ontwerpen inspireren door de klassieke vormtaal. Italiaanse, Franse en Engelse architectuurvoorbeelden stonden model voor Nederlandse buitenhuizen.

Tot ver in achttiende eeuw hadden de woeste natuur buiten de stadsmuren en het primitieve platteland geen aantrekkingskracht op stadsmensen. De aristocratie ging alleen naar haar buitenhuizen om de zomerse temperaturen en het formele gezelschapsleven te ontvluchten. Tijdens de achttiende eeuw veranderde de benadering van de natuur onder invloed van Franse natuurfilosofen als Jean-Jacques Rousseau. De ongerepte natuur en het primitieve platteland en zijn bewoners werden als tegenhanger gezien van de verdorven stad, waar arm en rijk toen nog door elkaar woonden.

In de negentiende eeuw was er sprake van grote veranderingen op allerlei gebied. De industrialisatie en sterk toenemende mobiliteit brachten nieuwe ontwikkelingen op gang, die bijdroegen aan een nieuwe ontwikkeling van de

AFBEELDING 2.1

VILLA ROTONDA, ARCHITECT
ANDREA PALLADIO, VICENZA,
CA. 1567-1570

AFBEELDING 2.2

HUIS VEGTVLIET, ARCHITECT
PHILIP VINGBOONS,
BREUKELEN, GEBOUWD 1670,
VERBOUWD 1750

villabouw. In de eerste helft van de twintigste eeuw raakte de ontwikkeling van het buiten wonen in een stroomversnelling.

In dit deel worden zowel de negentiende als de twintigste-eeuwse ontwikkelingen tot 1940 beschreven, die mede van invloed zijn op de villabouw in de periode 1945-1965.

2.2 NEGENTIENDE EEUW

URBANISATIE EN SUBURBANISATIE

In de negentiende eeuw zorgde de industrialisatie voor een snelle groei van de steden. Op het platteland was gebrek aan werk, in de stad was grote behoefte aan arbeiders. De grote bevolkingsgroei, die vooral de minder bedeeden naar de stad trok, leidde tot een toenemende druk op de ruimte en de infrastructuur. De zichtbaarder wordende armoede van grote bevolkingsgroepen en de industrie in de stad brachten bovendien het vraagstuk van de hygiëne onder de aandacht van de goeude burgers.

De rust en harmonie van de bemiddelde stadsbewoners waren verstoord. Om kracht op te doen en zich te onderscheiden van de lagere klassen, wensten ze de stad na hun werk te verlaten. In navolging van de aristocratie trokken de ondernemende burgers naar buiten. De aanleg van spoorwegen maakte deze trek naar buiten veel gemakkelijker. De Locaalspoorwet uit 1878 opende bovendien de mogelijkheid tot de aanleg van lokaalspoorwegen. Het forensisme was geboren: men bleef werken in de stad maar ging steeds verder van de stad wonen in een betere omgeving. Door ontwikkelaars werden in de dorpen met stations of halteplaatsen nieuwe vestigingsmogelijkheden gecreëerd, vooral in de vorm van villaparken. Het fijnmazige net van tramlijnen had aanvankelijk meer invloed op de trek naar buiten dan de grofmazige reguliere spoorwegen. De suburbanisatie in Nederland kende pieken in de perioden 1870-1880, 1898-1914 en 1923-1930.

Bij de trek naar buiten is ook de rol van het toerisme van belang. Dezelfde spoorlijnen werden gebruikt voor een nieuwe, algemenere vorm van recreatie. De oprichting van de Algemeene Nederlandsche Wielrijders-Bond (ANWB) in 1883 hielp mee met het opheffen van het isolement van het platteland. In 1894 werden de eerste wegwijzers geplaatst. Pensionverblijven en hotelovernachtingen waren voor velen de eerste kennismaking met het rustige leven buiten de stad.

De industrialisatie zorgde voor economische bloei en stijging van het inkomen. Daardoor kon een grotere groep welgestelde burgers zich een huis buiten de stad veroorloven waarmee ze zowel hun financiële, als morele verhevenheid benadrukten. De mogelijkheden van de nieuwe welgestelden bevonden zich tussen die van de kleine middenstand en de echt rijken. Was de villa in eerste instantie een zomerhuis, naast de stadswoning waar men in de winter woonde, de nieuwe welgestelden wilden geen buitenhuis, maar een huis om permanent te bewonen.

Ook de lagere gemeentelijke belastingen hebben een rol hebben gespeeld bij de aantrekkingskracht van plattelandsgemeenten op de stadsbewoners.

Ondanks de forenzenbelasting van 1897 en een wet uit 1929, die de voordelen van de plattelandsgemeenten moesten nivelleren, bleef de stad

duurder. Niet alleen de belastingen, maar ook de huizen en het personeel waren goedkoper buiten de stad.

AFBEELDING 2.3

DE CHRISTEN-

ANARCHISTISCHE KOLONIE

VAN JACOB VAN REES UIT 1900

TUSSEN LAREN EN BLARICUM

KUNSTENAARS EN KOLONIES

De grote trek naar het platteland werd voorafgegaan door die van kunstenaars en intellectuelen. In de laatste decennia van de negentiende eeuw gingen zij op zoek naar het zuivere en eenvoudige leven. Ze wilden dichterbij de natuur zijn en trokken naar dorpen als Bergen, Laren, Blaricum, Renkum, Oosterbeek en Mook. De kunstschilders logeerden aanvankelijk in een pension of hotel en legden hun visie op de natuur en het leven en werk van boeren en vissers vast op doek. Het succes van deze vaak gefortuneerde kunstenaars droeg bij aan de bekendheid en leidde mede tot de bouw van villa's en ateliers.

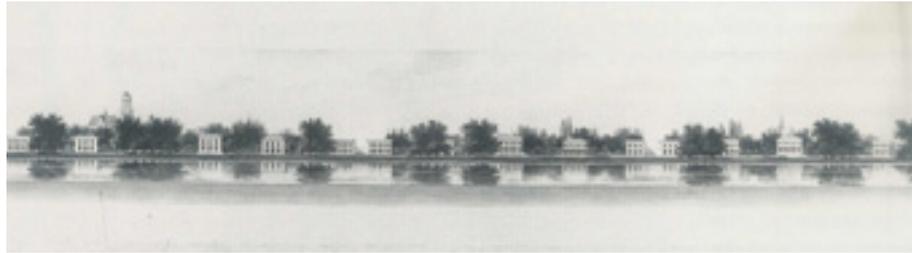
Rond 1900 trokken ook intellectuelen zich terug uit de woelige, moderne wereld. Op het platteland stichtten zij kolonies met eenvoudige 'hutten'. Voorbeelden van dergelijke kolonies zijn de landbouwkolonie Walden in Bussum van Frederik van Eeden uit 1898 en de christen-anarchistische kolonie, die Jacob van Rees in 1900 tussen Laren en Blaricum stichtte. De kolonies gaven een extra impuls aan de zoektocht naar een eerlijke, eenvoudige wijze van bouwen (afbeelding 2.3).

ROMANTIEK IN DE NATUURBELEVING

De keerzijde van het leven in de grote stad leidde tot het idealiseren van het wonen op het platteland. Waar in Nederland het buitenleven vooral werd geassocieerd met het zware boerenleven, had Engeland een traditie van buiten wonen in combinatie met jacht, bos- en landbouw. Dankzij dit aantrekkelijkere landleven was men in Engeland veel bevattelijker voor de romantische stroming dan in Nederland, wat zich onder meer uitte in de Engelse landschapsarchitectuur van de achttiende eeuw. De Engelse landschapsstijl waaide in het begin van de negentiende eeuw over naar Nederland en leidde tot het aanleggen van 'natuur', bijvoorbeeld op geslechte stadswallen door landschapsarchitecten als Zocher en Springer (afbeelding 2.4).

AFBEELDING 2.4

SINGELS, WILLEMSPLANTSOEN,
 UTRECHT, ONTWERP J.D.
 ZOCHER JR., 1843

De negentiende-eeuwse villa's waren in oorsprong kopieën van de veel grotere Engelse en Italiaanse villa's en Franse chateaus. In Nederland trad vooral het vrijstaande huis op de voorgrond en kreeg de tuin een secundaire betekenis.

DE NEGENTIENDE-EEUWSE VILLA

In een poging de gewoonten van de aristocratie te kopiëren, gebruikte een nieuwe laag van de bevolking de term 'villa' in de negentiende eeuw voor steeds kleinere huizen en soms zelfs voor niet geheel vrijstaande huizen. Tegelijkertijd werd de term 'landhuis' steeds vaker ook voor villa's gebruikt om zo niet achter te blijven bij de Engelse trend.

Om gasten te ontvangen en personeel te huisvesten, hadden de villa's een groot aantal, naar functies gedifferentieerde vertrekken. De nieuwe villa's hadden echter een compacte plattegrond en massaopbouw.

Volgens critici waren de bewoners van de nieuwe villa's mensen met veel geld en weinig cultuur. En dus werd gebruik gemaakt van deftige, imponerende, historiserende architectuur. De architect kon in veel gevallen precies die stijl leveren die de opdrachtgever wenste. Aanvankelijk was de villa klassiek en symmetrisch van opzet, maar later in de negentiende eeuw veranderde dat.

STIJLEN EN INSPIRATIEBRONNEN

Behalve voor ideeën over natuurbeleving en de voorbeelden van de landschapsstijl bleek Engeland ook een belangrijke inspiratiebron voor architecten van villa's en landhuizen te zijn. De Engelse stijl was klassiek, maar met de romantiek kwamen ook gotische invloeden van de oudere manors in zwang. Vanaf het midden van de negentiende eeuw namen architecten en andere reizigers ook stijlinvloeden uit andere landen mee. Zwitserse chalets in houtbouw inspireerden de ontwerpers van jachthuizen in bosrijke omgeving. 'Exotische' Moorse invloeden kregen gestalte in kleed- en badkamers maar ook in complete nieuwbouw (afbeelding 2.5). Franse Lodewijkstijlen werden opnieuw geïnterpreteerd. Tegen het einde van de negentiende eeuw werden al deze stijlen ook door elkaar toegepast en ontstond de 'stijl' die we nu eclecticisme noemen.

AFBEELDING 2.5

HET MOORSE HUIS, VREELAND,
ARCHITECT ONBEKEND, 1832

ARTS & CRAFTS

In de ontwikkeling van het Engelse landhuis speelde de Arts & Crafts beweging een belangrijke rol. De voorliefde voor handwerk en de afkeer van machines sloten nauw aan bij de idealisering van de eenvoudige plattelands-architectuur. De herwaardering van de oorspronkelijke eigzinnige bakstenen huizen ging dan ook gelijk op met de emancipatie van de cottage of het boerenhuis. In de achttiende eeuw was de romantische opvatting over de boerderij vertaald naar het gebruik van boerderijen als schilderachtige follies in de landschapsparken van buitenplaatsen. Vanaf 1890 evolueerde deze waardering van het boerenhuis naar de populariteit van de cottage. In navolging van John Ruskin en William Morris werden omstreeks 1860-1870 landhuizen gebouwd met de bewoner als uitgangspunt, zonder groot gevolg van gasten en personeel (afbeelding 2.6). Dit leidde tot bezinning op het juiste materiaalgebruik; de verhouding tussen het huis, de tuin en het landschap en een open plattegrond als uitvloeisel van de praktische eisen van de bewoner.

Dankzij het tijdschrift *The Studio* (vanaf 1893) en publicaties als *Das Englische Haus* van Herman Muthesius (1904-1905), kwamen ook Nederlandse liefhebbers van het buitenleven en architecten in aanraking met de Engelse verworvenheden.

De eerste tekenen van Engelse invloed in Nederland waren de huizen die rond 1870 werden gebouwd op de voormalige bolwerken van de steden. Ze waren stilistisch verwant aan de huizen in de landschapsparken. Het ideaal van het Engelse 'Country House' zou pas enkele decennia later worden gebouwd in villawijken en op het platteland, aangemoedigd door tijdschriften als *Buiten* (1907-1936), *Het Huis* (vanaf 1903) en *Het Landhuis* (1932-1939).

AFBEELDING 2.6

EÉN VAN DE ICONEN VAN DE
ARTS EN CRAFTS BEWEGING:
RED HOUSE, BEXLEY HEATH
(KENT), ARCHITECT PHILIP
WEBB, 1859

AFBEELDING 2.7

EEN PRIEEL UIT DE
NEGENTIENDE EEUW OP
LANDGOED HOEKELUM IN
BENNEKOM

CHALETSTIJL

Ook de chaletstijl werd een populair verschijnsel naar aanleiding van de romantische natuurbeleving. In de achttiende eeuw vormden de Zwitserse chalets een belangrijke inspiratiebron voor bijgebouwen en follies in Engelse landschapsparken. Vanaf 1850 kwam de stijl in zwang voor het ontwerpen van paviljoens, theehuizen en soms ook vrijstaande woonhuizen (afbeelding 2.7). Rijke Europeanen en Amerikanen namen de invloed van het chalet op de architectuur mee uit Zwitserland en de Alpen, een in die tijd populaire vakantiebestemming. Bovendien werd hout steeds massaler toegepast, doordat de machinale bewerking ervan het materiaal goedkoper had gemaakt. Net als cottages pasten de chalets in de zoektocht naar een landelijke uitstraling. Het balanceerde tussen stadse en landelijke architectuur en werd daarom voornamelijk gebruikt voor huizen aan de stadsrand en in bosrijke omgeving of als jachthuizen op buitenplaatsen.

2.3 TWINTIGSTE EEUW TOT 1940

In de eerste helft van de twintigste eeuw raakte de ontwikkeling van het buiten wonen in een stroomversnelling. Het werd mode. Dit leidde tot projectmatige ontwikkeling van nieuwe wijken met vrijstaande woonhuizen in kleinere gemeenten. De discussie over de aantasting van de schoonheid van enkele dorpen leidde tot de eerste door de overheid ingestelde regelgeving op het gebied van nieuw op te richten bouwwerken (welstand). Nieuwe bouwstijlen kwamen op naast bestaande, en het vrijstaande woonhuis werd aangepast aan de eisen van de tijd. Nieuwe voorzieningen en veranderende sociaal-maatschappelijke gebruiken leidden tot aangepaste plattegronden en een andere benadering van de functie van de tuin.

VAN INDIVIDUELE EXPRESSIE TOT PROJECTMATIGE BOUW

Vanaf 1900 tot aan de Tweede Wereldoorlog steeg het aantal vrijstaande woonhuizen enorm. Plattelandsgemeenten maakten enthousiast reclame om de stadsbewoners naar hun grondgebied te trekken. Vooral in de economische bloeiperiodes van 1898 tot 1914 en van 1923 tot 1930 verhuisde de economische bovenlaag van de bevolking massaal naar het Gooi en dorpen als Bergen, Bloemendaal, Haren, Lonneker, Oosterbeek, Tongerle, Wassenaar en Zeist.

Dankzij de economische groei en de toegenomen toegankelijkheid van de stadsrand en het buitengebied, was ook de vraag naar (kleine) villa's en landelijke woonhuizen toegenomen. De behoefte aan goedkopere villa's resulteerde in de inperking van tuinen en het aan elkaar bouwen van 'villa's' tot twee- of drie-onder-een-kapwoningen. Deze tendens wekte de interesse op van projectontwikkelaars avant la lettre: aannemers en andere bouwondernemers kregen belangstelling voor de ontwikkeling van het villatype. Naast individuele bouwprojecten kreeg de projectmatige bouw nog meer vaste grond in de villabouw.

SCHOONHEIDSCOMMISSIES

De eerste decennia van de twintigste eeuw hadden zowel burgers als ontwerpers veel kritiek op de kleinere villa's en landhuizen. Deels betrof de kritiek esthetische kenmerken, deels kwam ze voort uit de verachting van het burgermanshuisje door zowel de 'sociale' als conservatieve elite.

De wildgroei van kleinere villa's werd betiteld als 'huisjespest' en moest worden bestreden door plaatselijke schoonheids- of welstandsbepalingen. De eerste welstandsbepalingen werden in 1912 in Laren opgesteld. In de periode van 1916 tot 1935 werden elf provinciale schoonheidscommissies in het leven geroepen. Deze eerste welstandscmissies vonden de nieuwe huisjes zelden eenvoudig genoeg: ze hadden te veel erkers, serres, balkons, dakkapellen, torens en versierde tuinhekken. Ook werden te veel huizen met een (deels) plat dak ontworpen, wat goedkoop was maar esthetisch niet verantwoord werd geacht.

In 1917 schreef Herman van der Kloot Meijburg een boek dat voor verbetering moest zorgen: *Bouwkunst in de stad en op het platteland*. Het boek, dat opvallend genoeg werd gesubsidieerd door het Departement van Binnenlandse Zaken, liet voorbeelden zien onder de noemer "zo wel – zo niet".

VILLAPARKEN

Gestimuleerd door het succes van particuliere exploitanten begonnen de gemeenten in de eerste decennia van de twintigste eeuw ook met de aanleg van villaparken, om bemiddelde burgers/welgestelden naar hun grondgebied te trekken of ervoor te behouden (afbeelding 2.8). Daardoor ontstonden zowel urbane als suburbane villaparken, waarbij de eerste categorie door de hoge grondprijs minder ruim en groen was dan de laatste (waarvan er veel werden aangelegd op de locatie van een failliete buitenplaats).

De aanleg en exploitatie van villaparken vroeg om hoge investering in de grond en de aanleg van (dure) openbare werken. Vandaar dat exploitatiemaatschappijen besloten de wegen niet altijd te bestraten, maar te begrinten of te voorzien van een steenslaglaag. De wegen- en groenplannen werden vaak ontworpen door (landschaps)architecten. Na de oplevering en uitgifte van de kavels, droeg de exploitatiemaatschappij de wegen meestal over aan de gemeente, die vervolgens voor het onderhoud zorgde.

Veel invloed had de gemeente aanvankelijk niet op de ontwikkeling van particuliere villaparken. Op basis van de Woningwet uit 1901 kon de gemeente alleen de wegenstructuur van het uitbreidingsplan afdwingen. Na de Woningwet uit 1921 hadden gemeenten meer grip op de ontwikkeling van villaparken: de bestemming moest overeenkomen met de gemeentelijk uitbreidingsplannen.

Exploitatiemaatschappijen namen erfdiensbaarheden op in koopaktes om de waarde van de grond te waarborgen. Daarmee werden ze bijvoorbeeld sanatoria, gestichten en cafés uit het gebied. Ook legden ze bepalingen vast ten aanzien van de grootte van percelen en villa's, het aantal gebouwen per perceel en de goedkeuring van het ontwerp door de architect die supervisie had. Soms bouwden exploitatiemaatschappijen villa's in eigen beheer, vanwege de winst en aantrekkingskracht van de wijk. Hierdoor nam ontwikkelaarsarchitectuur op enkele locaties de plaats in van particulier

AFBEELDING 2.8

WERVINGSLITHOGRAFIE VOOR
HET KINHEIMPARK TE
BLOEMENDAAL, J. MULDER EN
J.A. VAN ASDONK, 1925 (NIET
ALS ZODANIG UITGEVOERD)

opdrachtgeverschap, wat soms afbreuk deed aan de kwaliteit van de architectuur.

Door economische crises in de jaren dertig bleven sommige kavels tot na 1945 onbebouwd. Veel villaparken hebben daardoor een mix van voor- en naoorlogse villa's.

DE 'UM 1800'-VILLA

In 1908 kwam een voorbeeldboek voor villa's uit, het boek *Um 1800* van de Duitse architect Paul Mebes. Het boek toonde monumentale tweelaags villa's, die terug verwijzen naar een achttiende-eeuwse classicistische bouwstijl. De bakstenen villa's waren formeel, duidelijk in vorm en functie, met nadruk op de massa, het volume en het materiaal. Ornamenten ontbraken nagenoeg. Vrijwel alle zogenaamde 'Um 1800'-villa's hebben een afgeknot schilddak met stompe schoorstenen op de hoeken. Het interieur van de villa kon een vrije plattegrond hebben, die los van de symmetrische uitstraling stond. Ondanks de zeer formele opzet van de villa's hadden ze geen axiale indeling, en ontbrak vooral in de achter- en zijgevels de symmetrie (afbeelding 2.9).

HET LANDHUIS

“Het ligt voor de hand dat het algemeene streven naar ongekunstelden eenvoud en natuurlijkheid, hetwelk de moderne kunst kenmerkt, nergens beter en vollediger tot zijn recht kon komen dan bij het landhuis. (...) Het landhuis beantwoordt aan den ongedwongen, vrolijken, frischen toon, met zijn onverwachte wendingen, zijn zin voor humor, wars van konventionele regels, maar tintelend van blijde levenslust en gezond gevoel. Dit geldt natuurlijk in het bijzonder voor die landhuizen, welke inderdaad buiten, in onmiddellijke aanraking en wisselwerking met de natuur staan, minder voor bouwwerken in de voorstad of villa-wijk, aan wier type meer architectonische houding eigen is. Bij deze laatste treedt ook weer op den voorgrond de strijd der stijlen.”²

Op zoek naar een oorspronkelijke stijl voor vrijstaande woonhuizen lieten opdrachtgevers en ontwerpers zich inspireren door Engelse country houses en Nederlandse landelijke bouwkunst (boerenwoningen): beide voorbeelden van eerlijkheid in vorm en constructie. Het nieuwe type heette 'landhuis', een letterlijke vertaling van het Engelse 'country house'. Vóór 1900 werd de term sporadisch gebruikt voor met name Engelse voorbeelden. Het niet door historische stijlvormen beïnvloede landhuis stond aanvankelijk op een ruim terrein en betrekkelijk vrij. Al snel werd het echter ook gebouwd in de veel minder ruim verkavelde villaparken of op kavels tussen boerderijen, zoals in Laren. Daarmee werd de verbondenheid met de natuur - een belangrijk kenmerk - minder sterk. De relatie tussen het huis en de tuin en omgeving bleef een belangrijk uitgangspunt.

² Leliman, J.H.W. en Sluyterman, K., *Het Moderne Landhuis in Nederland*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1917.

AFBEELDING 2.9

OUD VOSSENHOL, BENNEKOM,

ARCHITECT B.J. OUËNDAG,

1913

En ook een ander essentieel kenmerk bleef behouden: de plattegrond als neerslag van de organisatie van het huis. In tegenstelling tot de symmetrische deftige indelingen van de traditionele villa's had het landhuis een vrije plattegrond. De luxe van het landhuis werd vertaald naar een comfortabele, ruime plattegrond en materiële voorzieningen, zonder uiterlijk vertoon.

Centraal in het landhuis lag de woonhal (hall) met open haard of een schouw met een zitje. De haard als centrum van de woning en de 'hall' typeerden de Engelse invloed. De daarbij horende hoge schoorstenen zorgden samen met de asymmetrisch opzet voor een schilderachtig beeld.

De (gesloten) lage muren en hoge daken met pannen of riet, het metselwerk, de houtbekleding (gecarbolineerd of gekleurd), de horizontale kozijnreeksen met tussenstijlen, de kleine ruitverdeling met roeden, de buitenluiken en de veelal aanwezige regentonnen sloten nauw aan op de architectuur van de boerderij en cottage.

In het Gooi overheerste het landhuis de andere woningtypes en kreeg het een eigen karakteristiek. De Gooise boerderij werd daarmee vertaald naar het Gooise landhuis. Dat uitte zich vooral in de gevarieerde rieten kap als waarmerk van de landelijke bouwkunst. De belangrijkste landhuisarchitect in het Gooi was Wouter Hamdorff (1890-1965). In plaatsen als Bergen bleek ook de Amsterdamse School een belangrijke inspiratiebron voor landhuizen dat zich uitte in expressieve kappen en bijzonder baksteengebruik.

Een andere variant op het landhuis ontstond onder invloed van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright, waarover in 1906 in Duitsland een voorbeeldenboek verscheen (afbeelding 2.10). Architecten als Robert van 't Hoff, Willem Marinus Dudok en Jan Wils ontwierpen in navolging van hem horizontaal gelede villa's. De open, zeer vrije plattegronden met centraal een open haard vonden vooral veel navolging in de modernistische ontwerpen van zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog.

AFBEELDING 2.10

ROBIE HOUSE, CHICAGO,
ARCHITECT FRANK LLOYD
WRIGHT, 1906

AFBEELDING 2.11

VILLA VAN DER LEEUW,
ROTTERDAM, ARCHITECT J.A.
BRINKMAN EN L.C. VAN DER
VLUGT, 1928-1930

INTERBELLUM

In de periode na 1918 herstelde Nederland zich economisch van de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog, wat leidde tot een bouwexplosie van villa's en landhuizen. Voortbordurend op het succes van het landhuis ontwierpen architecten traditionele, maar niet historiserende vrijstaande woonhuizen. Er ontstond een mengvorm tussen villa's en landhuizen: de landelijke villa met een hoge bakstenen bouwmassa, een rieten kap, luiken, vensters met roedeverdeling en ambachtelijk houtwerk. Mede onder invloed van Dudok keerden ook de pannen terug als dakbedekking op dit type huis.

Een geheel andere ontwikkeling kwam van de modernistische architecten die uitgingen van de toepassing van moderne materialen, orthogonale vormen en vrije plattegronden. Gerrit Rietveld maakte met zijn woning voor mevrouw Schröder een statement op architectuurgebied. De architecten van het Nieuwe Bouwen, zoals Mart Stam ontwierpen vernieuwende villa's. Verschillende villa's van L.C. van der Vlugt in Rotterdam zijn mede geïnspireerd op het werk van de Franse architect Le Corbusier (afbeelding 2.11). Wellicht door het contrast met de gemiddelde Hollandse smaak, bleef de stijl van het Nieuwe Bouwen, tot 1940 voorbehouden aan een sociaal-maatschappelijk progressieve elite met een zeer uitgesproken moderne, internationaal verwante voorkeur.

DE PLATTEGROND

In vergelijking met de voorafgaande eeuwen was het twintigste-eeuwse vrijstaande woonhuis niet voornaam, statig of monumentaal. De eisen van bewoning waren veranderd, wat resulteerde in meer gecompliceerde plattegronden, een vriendelijke en schilderachtige uitstraling en de neiging het huis aan te passen aan het landschap.

Met het toegankelijk worden van het vrijstaande woonhuis voor een breder publiek, werden ook de sociale regels minder formeel, wat z'n uitwerking had op de plattegrond van het huis. Vanwege ruimte- en kostenbesparing en het ontbreken van een sociale noodzaak verdwenen bij veel nieuwe villa's en landhuizen vertrekken als de salon, de rookkamer en het boudoir. De vertrekken werden vrijer geordend en de scheiding tussen ruimten voor de man en vrouw verminderde. Ook de sterk functionele scheiding in kamers nam af. De biljartkamer en bibliotheek verdwenen veelal als afzonderlijke ruimten. De woonkamer werd meer multifunctioneel (zitten, werken, roken) en dus groter (afbeelding 2.12). Vanaf 1919 werden de keuken en bijkeuken

in het bouwlichaam geïntegreerd en verdwenen ze als uitbouwen. Vóór de Tweede Wereldoorlog bleef eten in een afzonderlijke kamer sociaal gewenst. De Engelse invloed op de indeling was herkenbaar in de prominente plek die de hal innam: een woonhal in grotere huizen, een circulatieruimte in kleine. Oorspronkelijk namen dienstvertrekken bij grote huizen circa een kwart tot een derde van de plattegrond in beslag. Bij de kleine vrijstaande woonhuizen waren de dienstvertrekken beperkt tot de keuken en bijkeuken. Dienstdoend personeel was er nog wel, maar hoefde niet meer in te wonen. De kleinere ontwerpen hadden ook als belangrijk voordeel dat er minder personeel nodig was om het huis te onderhouden. Bovendien nam de noodzaak voor personeel na 1900 nog verder af dankzij gemeentelijke voorzieningen als stromend water, gas en elektriciteit. Huishoudelijke apparaten als de stofzuiger en het gasfornuis vergemakkelijkten het schoonmaken en koken. De indeling van het vrijstaande woonhuis was deels gebaseerd op de oriëntatie op de zon: woonvertrekken lagen op het zuiden, dienstvertrekken op het noorden. Op de verdieping lagen de slaapkamers bij voorkeur niet op het noorden of aan de straatkant.

DE TUIN VAN HET VRIJSTAANDE WOONHUIS

Voorheen hadden ontwerpers zich bezig gehouden met parken bij buitenplaatsen en een enkele stadstuin. Het verschijnsel van ontwerpen voor de kleinere landhuis- of villatuin was een nieuw gegeven.

Tuinwerk werd aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw bovendien beschouwd als zware, ongeschoolde arbeid. In de afkeer van welgestelde burgers voor tuinarbeid kwam begin twintigste eeuw een omslag. Zo verscheen in 1907 in het tijdschrift *Buiten* een artikel over de nieuwe 'Tuinbouwinrichting voor meisjes Huis te Lande', een opleiding voor jongedames van goede afkomst. Tuinieren werd een bezigheid voor burgers en dan vooral voor dames.

Net als bij de architectuur stond inmiddels ook bij tuinontwerpen natuurlijkheid en eenvoud voorop. In de negentiende eeuw werd de tuinmode bepaald door de Engelse landschapsstijl met slingerpaadjes en gekunstelde vijvers. In navolging van de voorliefde van de Arts & Craftsbeweging voor de cottage- of boerentuin, stonden begin twintigste eeuw de planten zelf centraal en was het nabootsen van een landschap of toepassen van bizarre kleurcombinaties uit de mode. Het streven naar natuurlijkheid en eenvoud werd vertaald naar het toepassen van vaste, wilde en inheemse planten in schilderachtige gemengde perken.

J.T.P. Bijhouwer - landschapsarchitect en docent aan de Landbouwhogeschool in Wageningen - drukte zijn stempel op het vooroorlogse tuinontwerp. Zo schreef hij in 1930 een artikel in het tijdschrift *Onze tuinen met huis en hof* over de Engelse cottagetuin. Deze was besloten, ingedeeld in kamers door middel van hagen, muurtjes en poortjes en voorzien van kruiden- en moesbedden. Vanuit dit concept van de cottagetuin, ontwikkelde de tuinarchitectuur zich naar de architectonische tuinstijl, waarmee tuinarchitecten als Dirk Tersteeg bekend zouden worden. Wageningen werd belangrijk als kweekvijver voor landschapsarchitecten, iets wat zich na de Tweede Wereldoorlog zou voortzetten.

AFBEELDING 2.12

ZIT-, EET- EN WERKKAMER
VILLA SONNEVELD, ROTTER-
DAM, ARCHITECT J.A.
BRINKMAN EN L.C. VAN DER
VLUGT, 1932-1933

Door de opkomst van het Nieuwe Bouwen in de jaren twintig kreeg de tuinarchitect echter weinig aanzien van de culturele elite. Tuinarchitectuur was ouderwets, elitair en dus fout. Een leerlinge van professor Bijhouwer bracht verandering in dit beeld. Mien Ruys was overtuigd moderniste en wist de brug te slaan tussen moderne architectuur en het tuinontwerp. Daarbij bouwde ze voort op de architectonische tuinstijl en bepaalde ze uiteindelijk het beeld van de tuincultuur van Nederland in de twintigste eeuw.

Hoofdstuk 3 De naoorlogse periode

3.1 DE ROL VAN DE OVERHEID

Vanwege materiaalschaarste en een gebrek aan mankracht bepaalde in de naoorlogse periode de rijksoverheid de verdeling van de beschikbare arbeidskrachten en bouwvolumes. Dit leidde tot aangepaste ontwerpen van architecten, die via de gemeente eerst rijkstoestemming moesten vragen voor de uitvoering van hun ontwerp. Ondanks het feit dat alle aandacht en financiën uitgingen naar de grote sociale woningbouwprojecten, bouwden particulieren in de jaren vijftig toch kleine vrijstaande woonhuizen. Blijkbaar lieten de opdrachtgevers zich niet ontmoedigen door het restrictieve rijksbeleid.

WONINGNOOD

Na vijf jaar bezetting en oorlogshandelingen was de materiële schade in Nederland in 1945 enorm. Alleen al op het gebied van de woningbouw stond ons land na de bevrijding voor een ongekende opgave. In de oorlog waren 87.000 woningen verwoest, 43.000 zwaar en 300.000 licht beschadigd. Na de bouwstop van juni 1942 had de woningbouw bovendien drie jaar lang vrijwel stilgelegen. Tot overmaat van ramp bracht de woning- en gezinstelling van 1947 (herhaald in 1956 en 1960) aan het licht dat de bouwopgave omvangrijker was dan alleen het herstellen van de oorlogsschade en het wegwerken van de door stagnatie opgelopen achterstand. De explosieve toename van het aantal huwelijken, de geboortegolf, de daling van het sterftecijfer en de komst van repatrianten uit Nederlands-Indië deden de vraag naar woningen in een sneller tempo toenemen dan aanvankelijk gedacht.

Niet alleen de grote steden maar ook de kleine plattelandsgemeenten stonden gedurende de wederopbouwperiode voor de opgave om snel en veel woningen te bouwen tegen beheersbare kosten. Het tekort bedroeg in 1947 ruim een kwart miljoen woningen. In datzelfde jaar kwamen nog geen 10.000 woningen gereed. De optimistische prognoses ten spijt, loste de hardnekkige woningnood niet in één decennium op. Tussen 1950 en 1965 kwamen gemiddeld 80.000 woningen per jaar gereed. Desondanks bleef de vraag voortdurend groter dan het aanbod. Tien jaar na de bevrijding bestempelde Koningin Juliana dit prangende vraagstuk nog als ‘volksvijand nummer één’, daarmee de gevoelens van veel landgenoten kernachtend verwoordend. In die tijd van enorme woningnood bestond onder de weinige kapitaalkrachtigen belangstelling voor de bouw van een eigen woonhuis. In tegenstelling tot de sociale volkswoningbouw kon de individuele, private woning naar eigen inzicht worden ontworpen. Deze belangstelling verklaart de vele voorbeeldboeken over villabouw in de jaren vijftig en zestig. Wat betreft de uitvoering van het ontwerp waren er nogal wat beperkingen.

REGELGEVING EN RIJKSBIJDRAGEN

Vanwege de grote tekorten aan bouwmaterialen en het gebrek aan gekwalificeerde arbeidskrachten, vreesde de overheid dat door de grote vraag de kosten van woningen zouden stijgen. Om dit te voorkomen wees de rijksoverheid woningbouwcontingenten toe: gemeenten mochten een beperkt aantal woningen bouwen. Ook werden standaardwoningen ontworpen en *Voorschriften en Wenken voor het ontwerpen van woningen* (1951) vastgesteld. Wanneer sociale woningbouw aan deze eisen voldeed, ontvingen gemeenten en woningcorporaties subsidie.

In de periode van 1920 tot 1923 bestond er vanuit de rijksoverheid een premiereregeling voor huizen met een inhoud van maximaal 450 m³. De regeling was verbonden aan de voorwaarde dat de gevels van de woningen moesten voldoen aan redelijke eisen van welstand. De regeling was zeer succesvol, waardoor ze de overheid te veel geld kostte en in 1923 werd afgeschaft.

De eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog was er geen sprake van premies voor vrijstaande huizen. Integendeel, de Woonruimtetwet uit 1947 bepaalde dat een ieder die een huis met meer dan 500 m³ omvang bewoonde, onderdak moest bieden aan derden om de woningnood te bestrijden: de gevreesde inwoning.

Om tegemoet te komen aan de vraag van particulieren publiceerde de Centrale Directie voor de Volkshuisvesting een ontwerp van een semi-permanent type bungalow, dat onder de normen bleef uit de *Wenken voor Architecten*. De geschatte levensduur van de bungalow was 35 jaar, de bouwkosten bedroegen slechts 70% van een woningwetwoning (de woningen die gebouwd werden in opdracht van de overheid en corporaties). Maastricht, Venlo, Emmen, Roermond, Groesbeek en Hoogeveen kregen 950 stuks van dit type bungalow toegewezen. De overige exemplaren mochten in groepen van twee tot zes stuks worden gebouwd in andere plaatsen.³ Deze woningen kwamen echter niet tegemoet aan de wens van de particuliere opdrachtgever die zijn eigen architect wilde kiezen en een eigen ontwerp kon laten maken en uitvoeren.

Rond 1955 kreeg de particuliere opdrachtgever recht op rijkssubsidie wanneer een huis niet groter was dan 375 m³. Deze regeling bestond slechts kort en regelingen voor grotere vrijstaande woonhuizen kwamen er niet in voor. De Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening riep in 1965 een premiereregeling voor toekomstige kopers van een eigen woning in het leven: de *Beschikking geldelijke steun eigen woningen*. De regeling kende drie categorieën, die bepaald werden door de kosten voor de aanschaf van het huis en de hoogte van het inkomen. Deze regeling vormde de basis voor de latere zogenaamde premie koopwoningen, die door beleggers werden gebouwd. Deze subsidie bleek in de praktijk een regeling voor geschakelde woonhuizen. Het vrijstaande woonhuis en het particulier opdrachtgeverschap bleven slechts voor een uiterst beperkte groep draagkrachtigen weggelegd.

³ *Bouw* 9-8-1947, nr. 32 (I).

Deze selecte groep opdrachtgevers had in tegenstelling tot de door de overheid ingestelde beperkingen juist behoefte aan grotere ruimtes. Daarom verzonden architecten allerlei manieren om creatief om te springen met de vastgestelde maximum inhoud van de vrijstaande woning (500 m³). Om meer woonoppervlakte te krijgen werden plafondhoogtes verlaagd. Ook werden ruimtes op tekening anders benoemd dan waarvoor ze in werkelijkheid zouden worden benut. Het is onbekend in hoeverre er door gemeentes, aannemers of particulieren de hand werd gelicht met deze regels. Naast de vastgestelde maximuminhoud kwam de invloed van de overheid op de bouw van vrijstaande woonhuizen tot uitdrukking in de Woningwet en stedenbouwkundige gemeentelijke verordeningen. De gemeentelijke bouwen woningtoezichtafdeling toetste of de ontwerpen voldeden aan de diverse bouwtechnische en stedenbouwkundige eisen uit de Woningwet en de gemeentelijke uitbreidings- of bestemmingsplannen. Schoonheidscommissies of welstandscommissies beoordeelden of de ontwerpen voldeden aan de al eerder genoemde welstandsbepalingen.

STEDENBOUWKUNDIGE ASPECTEN

In navolging van het rijksbeleid boden de eerste nieuwe naoorlogse uitbreidings- en bestemmingsplannen nauwelijks tot geen ruimte voor het oprichten van vrijstaande woonhuizen. Villabouw in de steden was te concurrerend met de opdracht van de sociale woningbouw. Vandaar dat vooral vrije kavels en restgebieden in de niet voltooide vooroorlogse uitbreidingsplannen en villaparken zijn benut voor de bouw van naoorlogse vrijstaande woonhuizen. Naast particuliere opdrachtgevers maakten ook projectontwikkelaars op kleine schaal gebruik van deze onbebouwde stukken grond, door concentraties van kleine landhuizen en/of bungalows op binnenterreinen of resterende locaties te bouwen. De meeste villa's werden gebouwd door kleine, plaatselijk opererende aannemersbedrijven. Uiteindelijk zouden op die manier in de periode van 1945-1960 circa 2800 vrijstaande woonhuizen worden gerealiseerd. Een bescheiden aantal ten opzichte van de 80.000 wooneenheden in de sociale woningbouw in diezelfde periode: 3,5%.

De bouw van vrijstaande woonhuizen had door de aard van de inpassingen en het geringe aantal weinig stedenbouwkundige implicaties.

3.2 BOUWTYPEN

De naoorlogse bouw van het vrijstaande woonhuis borduurde voor een deel voort op de vooroorlogse ontwikkelingen. Door de beperkingen en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen werden kamers kleiner en/of extra verblijfsruimtes geschrapt. Villa's en landhuizen werden kleiner. Ook deed een nieuw bouwtype zijn intrede: de bungalow. Voorbeelden uit het buitenland kregen steeds meer invloed op de bouwstijl en de introductie van nieuwe elementen en bouwmaterialen.

AFBEELDING 3.1
MODERNISTISCHE VILLA, BERG
EN BOS, APeldoorn,
ARCHITECT ONBEKEND

VILLA

De vrijstaande woning kwam, zij het niet direct na de oorlog, steeds meer binnen het bereik van mensen zonder personeel en minder onderscheidingsdrang. Dit weerspiegelde zich onder meer in kleinschaligheid, een eenvoudig bouwprogramma en in een grotere verwantschap tussen individuele villa's. Het huis op maat vormde de tegenhanger van de massawoning, en was berekend op de groei en krimp van het gezin. Bovendien veranderden de sociale codes, waardoor de behoefte aan scheidingen tussen de verschillende vertrekken afnam.

Voor afzonderlijke vertrekken voor het bedienend personeel en een aparte gastenvleugel was na de Tweede Wereldoorlog vrijwel geen plaats meer. De indeling van de villa leidde tot eenvoudige plattegronden, met minder verschillende vertrekken en daardoor grotere woonkamers.

KENMERKEN VILLA

- Vrijstaand
- Compacte hoofdvorm
- Meerdere bouwlagen onder een kap of plat dak
- Zowel in traditionalistische als modernistische vormentaal (afbeelding 3.1 en 3.2)

LANDHUIS

In de naoorlogse periode werd de scheidslijn tussen de villa en het landhuis dunner. Slechts een beperkt aantal verwoeste landhuizen op buitenplaatsen werd herbouwd, zoals Bingerden in Angerlo. De sterk toegenomen bouwkosten, het gebrek aan huispersoneel en het veel hogere arbeidsloon noopten net als bij de villa's tot een bescheiden omvang en praktische indeling van de nieuwbouwprojecten.

Evenals in de villabouw richtten de ontwerpers van nieuwe landhuizen zich over het algemeen meer op doelmatigheid in plaats van uiterlijk effect. Het 'voornamen' landhuis gaat tot de grote uitzonderingen behoren. De luxe van het naoorlogse landhuis schuilt meer in de ruime plattegrond, de overvloed aan licht en de comfortabele voorzieningen ('bevrijd wonen'). Het naoorlogse landhuis is meer dan ooit de uitdrukking van de persoonlijke levensstijl van de bewoner. Het nieuwe gevoel van ruimtelijkheid, dat z'n oorsprong heeft in de modernistische architectuuropvattingen, komt tot uitdrukking in steeds grotere woonkamers. De schoonheid van het ononderbroken dakvlak wordt getoond. Kenmerkend zijn verder de geknikte L-vormige plattegronden met aangebouwde garages, flauw hellende kappen en witgeschilderde baksteengevels. Ook de oriëntatie op de zon, met de ligging van terrassen en loggia's, is van belang. Door toename in stilistische individualiteit in de vroeg-naoorlogse periode was er geen sprake van een eenduidige bouwstijl.

AFBEELDING 3.2
TRADITIONALISTISCHE VILLA,
BERG EN BOS, APeldoorn,
ARCHITECT ONBEKEND

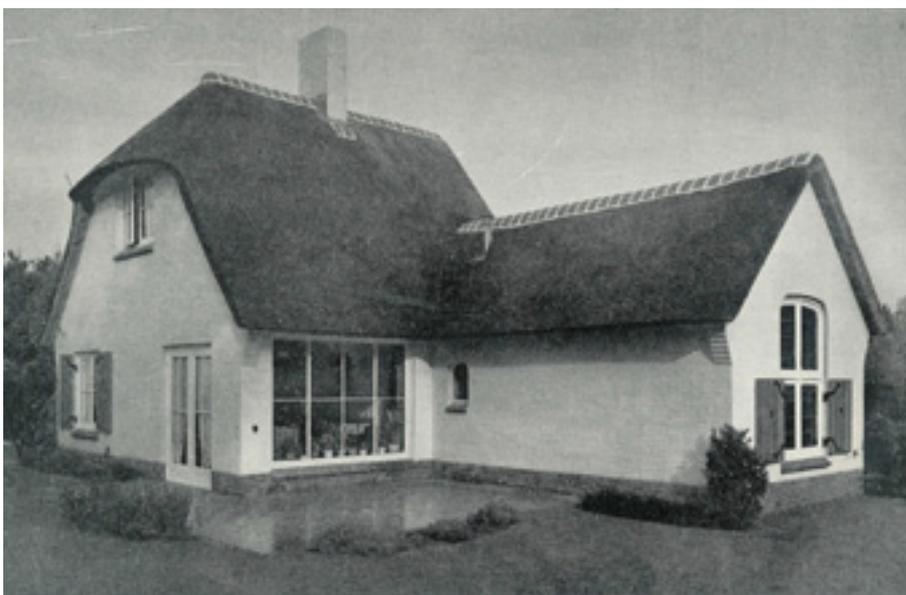
KENMERKEN LANDHUIS

- Vrijstaand
- Landelijke bouwstijl, afgeleid van boerderij, boerenwoning en Engelse landhuis
- Eén of meer bouwlagen onder kap
- Samengestelde plattegrond en hoofdvorm, sterk geleed
- Ambachtelijke materialen als baksteen, hout, riet en pannen (afbeelding 3.3 en 3.4)

AFBEELDING 3.3

LA LATERNE, WAALRE,

ARCHITECT RUDOLPH PRIL

AFBEELDING 3.4

TYPISCH VROEG-NAOORLOGS

LANDHUIS, LAREN, ARCHITECT

N.J.H.M. KLAVER

BUNGALOW

De Amerikaanse bungalowmode en de 500 m³ regeling⁴ bevorderde de bouw van bungalows in Nederland. Het woord bungalow komt van 'banggolo', een zogenaamd Bengaals huis: een gelijkvloerse woning met een veranda, die diende als landhuis van de Europeanen in India. Vanuit die betekenis stond het synoniem voor een lichte constructie, min of meer semi-permanent en was het de equivalent voor het 'zomerhuisje'. Tijdens een Engels geding in de jaren vijftig bepaalde de rechtbank "...dat een bungalow een gebouw is, welks muren – met uitzondering van topgevels – niet hoger reiken dan de begane grond woonlaag, en welks dak begint op een punt, dat niet aanmerkelijk hoger is dan de bovenkant van de muur van de begane grond woonlaag, en dat het er niet toe doet op welke manier de ruimte onder het dak wordt gebruikt."⁵

In 1958 gaf A.M. Key een helder beeld van de wijze waarop op dat moment de bungalow werd beschouwd: "Kenmerkend is: alle vertrekken op de begane grond en vrijstaand op eigen terrein. Het is een horizontale ruimtelijke eenheid en biedt de bewoner een volledig leven, een autonomie, een zich

⁴ Zie paragraaf 'regelgeving en rijksbijdragen'.

⁵ *Katholiek Bouwblad* 1953/1954, p. 400.

enigszins afzijdig stellen van de gemeenschap en daardoor een grotere zelfstandigheid.”⁶

De populariteit van de bungalow was mede te danken aan de stroom buitenlandse publicaties op dit gebied, vooral uit Amerika. De ontwerpen, die ontstonden in de vrijheid van het zonnige klimaat van Californië, hadden een bevrijdende invloed op de ‘weer-en-wind’ architectuur van Nederland. De bungalows van Richard Neutra in de heuvels van Hollywood spraken tot de verbeelding bij zowel architecten als opdrachtgevers. Andere voorbeelden waren bijvoorbeeld de villa’s van Marcel Breuer, die de formules van de witte villa’s van Le Corbusier een nieuw elan gaf door het toepassen van wat men ‘physical esthetic’ noemde: de aandacht voor materiaal, ruimtewerking en detaillering.

De bungalow bleek veel voordelen te hebben. Boven alles werd de bungalow gezien als de uitdrukking van het verlangen naar rust en de terugkeer naar de natuur.

Alle ruimten liggen gelijkvloers en belangrijke vertrekken hebben een directe verbinding met de tuin, wat de intimiteit met de landschappelijke omgeving versterkt. De bungalow geeft in het algemeen een grotere vrijheid in de groepering van de vertrekken, zowel in een gesloten ontwerp (recht-hoekige hoofdvorm en dito rangschikking vertrekken) als een open variant (vrije groepering vertrekken die in elkaar overvloeien). Tenslotte blijkt de bungalow ook een oplossing in situaties waar vanuit het bestemmingsplan een beperking van (de hoogte van) het bouwvolume wordt geëist. Bezwaren tegen het type zijn de grote afstanden tussen de ruimten, minder overzicht en de behoefte aan een ruimer bouwterrein.

Geprefabriceerde bouwmethoden bleken ook uitermate geschikt voor het woontype bungalow. In 1963 ontwierp architect L. Boode uit Arnhem een proefbungalow met verdiepinghoge gasbetonelementen, waartegen aan de buitenkant panelen van geëmailleerd plaatstaal werden bevestigd. Verder bestonden er in de jaren 1964-1965 talloze publicaties over houten bouwsystemen en toepassingen van aluminium, asbest, kurk en kunststof. Al vrij snel werden de moderne ideeën die dit nieuwe bouwtype met zich meebracht ook geïncorporeerd in meer traditionele typen vrijstaande woonhuizen. Maar in individuele ontwerpen werd weinig gebruik gemaakt van geprefabriceerde materialen. Particuliere opdrachtgevers wendden zich tot gerenommeerde architecten als Gerrit Rietveld, Hugh Maaskant en Herman Haan vanwege hun ervaring en stijl.

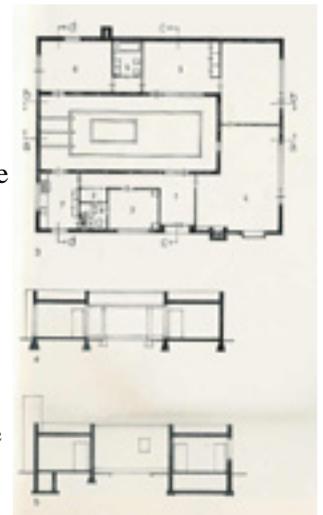
AFBEELDING 3.5
BUNGALOW AAN DE
TICHELARIJ, VENLO,
ARCHITECT ONBEKEND

⁶ Key, A.M., *Woonmogelijkheden en woonvormen, wonen in de lage landen*, Scheltema & Holkema, Amsterdam- Rotterdam, 1958.

KENMERKEN BUNGALOW

- Vrijstaand
- Eén volwaardige bouwlaag, onder plat dak of flauw hellende kap
- Sterke relatie tussen in- en exterieur, mede dankzij de toepassing van grotere glasvlakken (soms glaspuien) met lage vensterbanken: natuur, tuin en woonruimte worden nauwer bij elkaar betrokken
- Oriëntatie op het zonlicht / de windrichting
- Doelmatigheid van de plattegrond met doorlopende vertrekken
- Veel gebruik makend van technische verworvenheden
- Voornamelijk in vormentaal van shake hands en modernisme (afbeelding 3.5)

PATIOBUNGALOW

Veel bungalows werden gebouwd rond een binnentuin of binnenplaats, de patio. De patio's maken het mogelijk uitgestrekte of complexe plattegronden te ontwerpen met behoud van daglichttoetreding in het gehele huis. Naast geheel door het huis omsloten patio's werken architecten met complexe plattegronden waarin halve 'binnentuinen' uitsneden in het volume vormen. Beiden vormen een uitdrukking van de trend om het verband tussen het interieur en exterieur te versterken. Om die relatie tussen binnen en buiten nog verder te optimaliseren werd bovendien de glazen schuifpui geïntroduceerd, die uiteindelijk niet alleen in (patio)bungalows, villa's en landhuizen wordt toegepast maar zelfs in projectmatige gebouwde eengezinsrijwoningen. Pergola's vormen verbindende architectuurelementen tussen binnen en buiten.

Veel meer nog dan vrijstaand, werden patiobungalows uiteindelijk geschaald gebouwd. Dat betreft echter een andere categorie dan hier wordt behandeld.

KENMERKEN PATIOBUNGALOW

- Vrijstaand
- Eén volwaardige bouwlaag, onder plat dak of flauw hellende kap
- Sterke relatie tussen in- en exterieur, mede dankzij de toepassing van grotere glasvlakken (soms glaspuien) met lage vensterbanken
- De relatie met het exterieur heeft vooral betrekking op de patio, waardoor dit type een introvert karakter heeft
- Oriëntatie op het daglicht
- In de plattegrond nemen gangen rond de patio vaak een belangrijke plaats in
- Veel gebruik makend van technische verworvenheden
- Voornamelijk in modernistische vormentaal
- Woning georganiseerd rond binnentuin of binnenplaats (afbeelding 3.6 en 3.7)

AFBEELDING 3.6
PATIOBUNGALOW, GOIRLE,
ARCHITECT J. BEDEAUX, CA.
1963

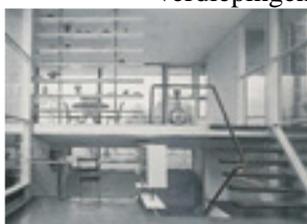

AFBEELDING 3.7
PATIOBUNGALOW, GOIRLE,
ARCHITECT J. BEDEAUX, CA.
1963

SPLIT-LEVEL WONING

Een ander nieuw element in de villa- en bungalowarchitectuur was het zogenaamde split-level principe. Een principe dat zijn oorsprong vond als moderne variant op de Ranch Style bungalows in de Verenigde Staten uit de jaren vijftig. Het type bleek uitermate geschikt voor de geaccidenteerde locaties op zandgronden waar veel particulieren vanaf 1880 villa's lieten bouwen. De stuwwallen en (stuif-) duinen werden niet afgegraven maar door architecten zodanig benut dat de woning optimaal in het landschap kon worden opgenomen. Een enkele keer werden woningen op bunkers ontworpen.

De split-level methode biedt een ideale oplossing om hoogteverschillen te overbruggen. Architecten creëren diverse niveaus tussen de traditionele verdiepingen om de verschillende leefactiviteiten ieder hun eigen plek te

geven. Het overgangsgebied van de niveaus kan bovendien worden gebruikt voor het maken van vides. Het laagste niveau was bestemd voor de garage en televisiekamer, het middelste niveau voor leef- en eetruimten en het bovenste niveau (boven de garage) voor de slaapkamers.

Een andere toepassing van de split-levelwoning is te vinden in het vlakke deel van Nederland. Vanwege het uitzicht over het polder- en plassenlandschap worden de belangrijkste vertrekken 'opgetild', als een soort moderne variant op de 'bel-etage'. Ook wordt de onderste bouwlaag verzonken uitgevoerd, waardoor deze als souterrain functioneert.

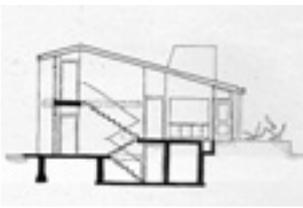
Hoewel het zijn oorsprong vindt in de (Amerikaanse) bungalows, vormt het split-level type niet alleen een variant op de gelijkvloerse bungalow. Ook in landhuizen en villa's maken architecten gebruik van de mogelijkheden van ongelijkvloerse ruimten.

AFBEELDING 3.8

SPLIT-LEVEL WONING,
ROTTERDAM, ARCHITECT
H.P.C. HAAN, 1953

KENMERKEN SPLIT-LEVEL WONING

- Vrijstaand
- Toegepast in villa- en bungalowtype
- Veel voorkomend in geaccidenteerd terrein
- Ook gebruikt voor extra uitzicht over omringend vlak land
- Diverse niveaus in huis tussen traditionele verdiepingen: daardoor sterk dynamische ruimtewerking in interieur
- Voornamelijk in modernistische vormtaal
- Vaak sprake van combinatie van wonen en werken (afbeelding 3.8 en 3.9)

AFBEELDING 3.9

DOORSNEDE SPLIT-

LEVELWONING, AMERSFOORT,

ARCHITECT G.J. VAN DER

GRINTEN

3.3 ARCHITECTUUR: MODERN VS. TRADITIONEEL

De ontwikkeling van verschillende bouwstijlen zette zich na de Tweede Wereldoorlog voort. In de publicaties over het vrijstaande woonhuis in de jaren vijftig en zestig tekende zich het onderscheid af tussen traditionele en moderne architectuur.

Traditionele en moderne stijlelementen en bouwmaterialen werden door veel architecten echter ook door elkaar toegepast in de voor de wederopbouwperiode zo kenmerkende 'Shake Hands' stijl.

AFBEELDING 3.10

HUIS BÉNARD, APELDOORN,

ARCHITECT H.A. MAASKANT,

1960-1961

MODERNISME

Na de Tweede Wereldoorlog werd het traditionalisme door modernisten betiteld als 'boerenromantiek' en bovendien vereenzelvigd met de 'Heimatstil' van de nazi's. De idealen over licht, lucht en ruimte werden niet alleen vertaald naar de stedenbouwkundige opzet van de woonwijken, maar ook naar de architectuur van het vrijstaande woonhuis. Huizen van het Nieuwe Bouwen verschilden in vorm, opzet en materiaalgebruik sterk van de traditionele voorbeelden. In de plattegrond bestond het grootste verschil uit het toepassen van ononderbroken ruimte in plaats van sterk gedifferentieerde vertrekken. In het gevelbeeld onderscheidden de modernistische architecten zich door gebruik te maken van gesloten en open vlakken, in plaats van de traditionele gevelopeningen als 'gaten' in het gesloten muurvlak. De open vlakken (grote ramen en glazen puien) versterkten de relatie tussen het in- en exterieur.

De woonhuizen met een modernistisch idioom werden geïnspireerd door het vooroorlogse Nieuwe Bouwen. De functionele signatuur van deze huizen kwam tot uitdrukking in ornamentloze, rechthoekige (en soms ook ronde of zeshoekige) bouwvolumes met witte gevels, grote stalen glaspuien, platte daken en een open flexibele plattegrond. Voor het ontwerpen van het bouwvolume en de plattegrond maakten de architecten regelmatig gebruik van een modulair systeem.

Het naoorlogse modernisme was echter minder dogmatisch dan het vooroorlogse. Door gebruik te maken van geveldelen met grove natuursteen, expressieve bouwdelen en moderne ornamenten en kunst, namen veel modernistische architecten afstand van het strenge karakter van hun vooroorlogse werk of dat van hun collegae.

Architecten in Nederland die volgens de principes van het modernisme werkten, waren onder andere A. Bonnema, G. Boon, P.J. Elling, H.P.C. Haan G.H. Holt, H.A. Maaskant, A.C. Nicolai, G.Th. en J.C. Rietveld, H. Salomonson, W. van Tijen en Romke de Vries (afbeelding 3.10 en 3.11).

AFBEELDING 3.11

GROVE NATUURSTENEN

GEVELS IN VILLA TE

AERDENHOUT, ARCHITECT G.H.

HOLT, CA. 1950

TRADITIONALISME

Daarnaast waren er ook architecten die de landelijke bouwkunst in ere hielden. In een tijd van wederopbouw was het romantische, comfortabele landhuis echter 'not done' en ontwierpen architecten als F.A. Eschauzier moderne, sobere landhuizen. Deze onopgesmukte ontwerpen met traditionele bouwmaterialen en een heldere bouwmassa onder een zadeldak, werden ontworpen voor opdrachtgevers die wel een traditionele woning wilden, maar geen boerenwoningromantiek.

AFBEELDING 3.12
TRADITIONALISTISCHE
BUNGALOW, NUNSPEET,
ARCHITECT J. REBEL

De vormentaal waarin zij ontwierpen werd bekend onder de naam 'Delftse School'. De traditionalistische vormentaal was echter breder dan de Delftse School en omvatte bijvoorbeeld ook werk van architecten die werden beïnvloed door de Engelse landhuisstijl, zoals Jan Rebel.

De woonhuizen in een traditionalistische bouwtrant wortelden in de vooroorlogse traditie. Hun ambachtelijke, representatieve vormgeving kwam tot uitdrukking in robuuste of sterk gelede bouwmassa's, forse (rieten) kappen, gesloten baksteengevels met houten gevelbeschot, erkers, geaccentueerde entrees en spaarzame ornamentiek. Ten opzichte van het vooroorlogse traditionalisme was de naoorlogse vormentaal versoberd en werd er meer gebruik gemaakt van moderne materialen en technieken. Ook was de maatverhouding van het ontwerp wezenlijk anders. De aanzet hiertoe werd overigens al gegeven aan het eind van de jaren dertig, waardoor vroeg naoorlogse traditionalistische ontwerpen zich soms nauwelijks onderscheiden van gebouwen uit die tijd.

Architecten in Nederland die conform de principes van het traditionalisme werkten, waren onder andere J.F. Berghoef, J.J.M. Vegter, E.C. Falkenburg, G. Friedhoff, F.A. Eschauzier, M.J. Granpré Molière, J. Klijnen, B.J. Koldewey, J.P. Fokker en J. Rebel en A. Otten (afbeelding 3.12).

SHAKE HANDS

De scheidslijn tussen traditionalisme en modernisme was rijk aan een genuanceerd scala van bouwstijlen, variërend van gematigd modernisme tot verzakelijkt traditionalisme. Wanneer sprake is van een vrijwel gelijkwaardige mix van een traditionele en modernistische vormtaal wordt de term 'Shake Hands' gebruikt.

Architecten in Nederland die Shake Hands ontwerpen maakten, waren onder andere J.F. Berghoef, F.A. Eschauzier, E.C. Falkenburg, A. Komter en S. van Ravesteyn (afbeelding 3.13).

AFBEELDING 3.13

SHAKE HANDS VILLA,
WASSENAAR, ARCHITECT, F.A.
ESCHAUZIER

ALGEMENE ARCHITECTUURKENMERKEN

Met de toename van het autobezit, nam de garage in het ontwerp van het vrijstaande woonhuis steeds meer een plek in. Voor 1940 had de garage vooral een rol als bijgebouw, een soort logisch vervolg op het koetshuis. In de vroeg-naoorlogse periode maakte de garage juist integraal deel uit van het hoofdvolume.

Een ander onderdeel dat in zowel moderne als traditionele vrijstaande woonhuizen regelmatig terugkeerde, was de schoorsteen als expressief element. Om de schoorsteen te benadrukken werd bovendien regelmatig gebruik gemaakt van contrasterende materialen ten opzichte van het hoofdvolume.

In het algemeen werden steeds minder historiserende ornamentvormen toegepast. In plaats daarvan werd het bouw materiaal door de architect zorgvuldig gekozen op uitstraling en textuur, met onderscheid in ambachtelijke of industriële, ruwe of gladde en gekleurde of neutrale materialen. Zo was er onder invloed van de Scandinavische architectuur een sterke belangstelling voor de toepassing van onbehandeld hout in de interieurs.

3.4 RELATIE TUSSEN BINNEN EN BUITEN

In de plattegronden van alle typen vrijstaande woonhuizen is een algemene trend te ontdekken waarin de naoorlogse huizen sterk verschillen van de vooroorlogse villa's en landhuizen. Deels heeft dit te maken met de bescheiden maatvoering van het naoorlogse vrijstaande woonhuis, deels met nieuwe ontwerpopvattingen waarbij huis en tuin een directere relatie krijgen. Ook door de veranderende leefstijl gaat de tuin een nieuwe rol spelen.

DE PLATTEGROND

Waar de vooroorlogse villa gekenmerkt wordt door sterk gescheiden functies in gesloten ruimten, heeft de naoorlogse woning een compacte, open plattegrond met multifunctionele ruimten. Die trend komt vanzelfsprekend voort uit de wens dezelfde functies in een kleinere woning onder te brengen. Deze moderne open plattegrond vindt zijn oorsprong in de ontwerpen van Frank Lloyd Wright. In aansluiting op de open plattegrond worden de hal en gang als ontsluitingsruimten regelmatig overbodig gemaakt door een aaneenschakeling van met elkaar verbonden ruimten. De gesloten hoofdvorm maakt steeds meer plaats voor een sterk geleed ontwerp dat de buitenruimte omvat. De sterke verbintenis tussen in- en exterieur wordt benadrukt door het mee ontwerpen van terrassen, pergola's, plantenbakken en binnenmuren die naar buiten verlengd worden. (afbeelding 3.14).

Het meest bekende verschijnsel in de vroeg-naoorlogse plattegrond is ongetwijfeld de doorzonkamer. In de doorzonwoning komen de open plattegrond, de functiemenging en de wens zoveel mogelijk daglicht binnen te laten stromen samen. Het vormde zo'n logisch antwoord op alle moderne wooneisen, dat het uiteindelijk de norm zou vormen in de naoorlogse eengezinsrijwoning.

AFBEELDING 3.1
VOORBEELD VAN
MEEONTWORPEN
PLANTENBAKKE
FOORT, ARCHIT
VELLEKOOP, 195

DE TUIN

Voortbordurend op de architectonische tuinen van bijvoorbeeld Dirk Tersteeg, besteden architecten van modernistische woonhuizen aandacht aan de relatie tussen huis en tuin. Nieuwe constructiemethoden maken het mogelijk huizen te ontwerpen met niet-dragende buitenmuren (skeletbouw). Dankzij gevelhoge vensters vervaagt de scheiding tussen de binnen- en de buitenruimte, waardoor de tuin en het terras letterlijk een verlengstuk werden van het huis. De schuifpui maakte de relatie tussen binnen en buiten compleet.

Niet iedere tuinliefhebber is van dit idee gecharmeerd. P. Verhagen, auteur van *Het geluk van den tuin* (i.s.m. G.W. Breugel, Amsterdam 1945) heeft een uitgesproken afkeer van het Nieuwe Bouwen. 'Je kunt het huis niet binnenste buiten keeren, zonder zijn wezen aan te tasten. Het huis is er juist om niet buiten te zijn.' Zijn voorkeur gaat uit naar de natuurlijk-landschappelijke benadering van de tuin, die informeler is qua ontwerp. Deze benadering wordt gekenmerkt door het mogelijk achterwege laten van tuinpaden. C. Kromdijk omschrijft de natuurlijk-landschappelijke benadering in zijn boek *Onze Tuin* (Zutphen 1940) als volgt: "Bouwen we een vrijstaande villa, dan zullen we terdege moeten letten op het omringende landschap; wil men een harmonisch geheel krijgen, dan moet men de tuin daar zo veel mogelijk mee in overeenstemming brengen. Paden mogen vooral niet te breed zijn en moeten enigszins mosachtig zijn, terwijl ze in geen geval rechthoekig mogen zijn."

De ontwikkeling van de functionalistische tuin is na de Tweede Wereldoorlog echter niet te stoppen. De bungalow sluit prima aan bij dit ontwerp-principe. Bij de functionalistische tuinaanleg is er sprake van twee benaderingen: de functionalistisch-architectonische ontwerpstyl is zakelijk, gericht op compositie en lijnvoering én een voortzetting van de architectuur.

STRUCTUURKENMERKEN TUINAANLEG

- De tuin is zo veel mogelijk gerelateerd aan de plattegrond en de functie van het huis
- Half overdekte balkons, pergola's, glaspuien, terrassen, daktuinen en van binnen naar buiten doorlopende muren maken de overgang van binnen naar buiten geleidelijker
- Er is sprake van sobere lijnen
- De tuin is afgestemd op de bezonning
- Er is een relatie met het landschap, hetzij in ontwerp, hetzij in assortimentskeuze

Niet in de laatste plaats wordt de tuin ingericht voor nieuwe vormen van gebruik. De tuin krijgt na de Tweede Wereldoorlog namelijk steeds meer een recreatieve functie. Onder invloed van sociale veranderingen doen nieuwe 'activiteiten' hun intrede: het buiten zitten in de zon en het zonnebaden, zelf tuinieren en zwemmen. Onder invloed van de Amerikaanse barbecuecultuur wordt ook het buiten bereiden van eten in Nederland populair. Dit uit zich bijvoorbeeld in terrassen met open haarden.

DE INVLOED VAN MIEN RUYS

Belangrijke tuin- en landschapsarchitecten in de naoorlogse periode zijn John Bergmans, W.C.J. Boer, Th.J. Dinn, P.A.M. Buys, Hein Otto, J.T.B. Bijhouwer en H. Warnau. Bij de in contemporaine tijdschriften gepubliceerde ontwerpen van naoorlogse vrijstaande woonhuizen worden echter vooral tuinen van Mien Ruys (1904-1999) genoemd. Mien Ruys dankt haar bekendheid aan haar vernieuwende ontwerpen, de herkenbaarheid van haar stijl en de aandacht voor de 'gewone man'. Bij de beroemde vaste plantenkwekerij van haar ouders in Dedemsvaart, Moerheim, krijgt ze al voor de Tweede Wereldoorlog de leiding van de net opgestarte ontwerpafdeling. In de periode van de Wederopbouw is er weinig praktische informatie over 'omgang met tuinen' te vinden. Dus schrijft Mien Ruys in 1950 het *Vasteplantenboek* (een voor die tijd belangrijke uitgave). In 1954 richt ze bovendien samen met haar man, uitgever Theo Moussault, het kwartaalblad *Onze Eigen Tuin* op. Mede dankzij deze uitgaven oefent Mien Ruys in de naoorlogse periode veel invloed uit op de praktijk van het tuinontwerp. Ze voelt grote verwantschap met de groep architecten van het Nieuwe Bouwen en *de 8 en de Opbouw*, met wie ze dan ook intensief samenwerkt. Zo ontwerpt ze met de architecten Salomons en Rietveld verschillende tuinen bij vrijstaande woonhuizen. Tot omstreeks 1945 bestaan haar opdrachten in hoofdzaak uit grotere particuliere tuinen, waar de vaste plantenborder altijd een hoofdrol speelt. Na de oorlog ontwerpt Ruys bij woningbouwprojecten diverse gemeenschappelijke tuinen met schuine lijnen. Vanaf de jaren '60 worden de schuine lijnen weer recht, met strakke blokken van geschoren groen in contrast met een uitbundig gebruik van vaste planten.

AFBEELDING 3.15
SFEERVOORBEELD VAN EEN
TUIN BIJ EEN WOONHUIS.
TUINARCHITECTEN M. RUYS EN
J.T.P. BIJHOUWER, 1950-1960

Mien Ruys is de tegenhanger van P. Verhagen, die in *Het geluk van den tuin* een warm pleidooi voert voor de intuïtieve tuinaanleg. Ruys standaardiseert haar tuinontwerpen min of meer, door gebruik te maken van een keuze uit vaste materialen. Zo introduceert de tuinarchitecte de spoorbiels, wat haar de bijnaam 'Bielzen Mien' oplevert. Ook maakt ze veelvuldig gebruik van gewassen betonnen grindtegels, die in de afmeting 60 x 40 centimeter ideaal blijken voor de aanleg van paden en (door het weglaten ervan) het creëren van vakken in een terras. De uitheemse conifeer wordt, mede omdat deze altijd groen blijft, een veelgebruikte heester. De borders worden door Ruys ingevuld volgens een vast schema, waardoor van confectieborders wordt gesproken.

De naoorlogse aandacht voor tuin- en landschapsarchitectuur komt verder tot uitdrukking in de opleiding in Wageningen, die zou uitgroeien tot een universiteit. Mede hierdoor verwerft de tuin- en landschapsarchitectuur een eigen, vaste plaats in de naoorlogse ontwerptraditie (afbeelding 3.15).

Hoofdstuk 4 Preselectie en toetsing

4.1 BRONNEN

Voor de preselectie is gebruik gemaakt van het onderzoek naar tijdschriften-artikelen in de grotere bouw tijdschriften uit de periode 1940-1965. Hierbij gaat het in hoofdzaak om de tijdschriften *Bouw*, *Bouwkundig Weekblad*, *Forum* en *Katholiek Bouwblad/Wonen TABK*. De tijdschriften *Baksteen* en *Publieke Werken* leverden beduidend minder algemene en projectartikelen op over het vrijstaande woonhuis. Specifieke branchetijdschriften zijn niet aangetroffen. Kleine vermeldingen van aanstaande bouwprojecten met een spaarzaam aantal gegevens, zijn weliswaar gekopieerd maar niet ingevoerd omdat deze vermeldingen te weinig en onvoldoende betrouwbare informatie boden voor het overzicht. Dit betreft ruim honderd van dergelijke berichten, merendeels uit het tijdschrift *Bouw*. In afwijking van het onderzoeksprotocol is besloten om, in aanvulling op de genoemde bouw tijdschriften, enkele boeken met een groot aantal projectbeschrijvingen uit dezelfde periode in de databank op te nemen.

Tijdens de invoer en de preselectie is gebleken dat alleen uitvoerige artikelen met foto's, schetsen, plattegronden en beschrijvingen voldoende bruikbare informatie bieden om objecten in de databank op te nemen en onderling met elkaar te vergelijken. De meeste artikelen handelen over één project en zijn voorzien van meerdere afbeeldingen en een plattegrond. In totaal zijn 409 vrijstaande woonhuizen ingevoerd in de databank.

4.2 WAARDERINGSKRITERIA

Bij het opstellen van de waarderingscriteria is gebruik gemaakt van de *Handleiding Architectuur en Stedenbouw 1850-1940*, geschreven voor het Monumenten Selectie Project (MSP) van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Deze criteria zijn nog steeds valide en blijken goed toepasbaar op de categorie vrijstaande woonhuizen uit de naoorlogse periode. Objecten uit de wederopbouwperiode kunnen evenals gebouwen van vóór 1940 worden geselecteerd op basis van de volgende criteria:

1. Cultuurhistorische waarde
2. Architectuur- en kunsthistorische waarde
3. Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde
4. Gaafheid / herkenbaarheid
5. Zeldzaamheid

Aan de hand van deze criteria zijn verfijningen in de formuleringen aangebracht, die zijn toegespitst op de naoorlogse villabouw. Het overzicht

van waarderingscriteria voor de naoorlogse vrijstaande woonhuizen is opgenomen in bijlage 3. Vanwege de verhoudingsgewijs grote ontwerp vrijheid bij deze categorie, is uitvoerig getoetst op architectuurhistorische overwegingen als bouwgeschiedenis, stijl, ontwerp kwaliteiten en architectenoeuvre's. De stedenbouwkundige situatie is waar mogelijk in de beoordeling meegenomen, maar was veelal moeilijk te beoordelen op basis van de beschikbare informatie.

De gegevens in de databank geven een beeld van de aandacht die de verschillende vaktijdschriften gaven aan het vrijstaande woonhuis, architecten en gemeenten. Hieruit blijkt dat de redacties van alle tijdschriften gefixeerd waren op de randstad (ruim de helft van alle projecten), het Gooi, de stuwwallen en het duinengebied. In de geraadpleegde boeken over de villabouw kwam bij verschillende schrijvers een duidelijke aandacht naar voren naar bepaalde architecten of plaatsen. Dergelijke 'voorkeuren' zijn vastgesteld, zonder nader onderzoek te verrichten naar de achtergronden van de verschillende tijdschriftredacties en auteurs en hun redenen om bepaalde gebouwen wel of niet in het blad op te nemen. De preselectie is met andere woorden een selectie binnen het selecte aanbod vrijstaande woonhuizen uit de periode 1940-1965 dat destijds de aandacht trok van de tijdschriftredacties en enkele auteurs over villabouw.

4.3 SELECTIEMETHODE

Bij het maken van de preselectie heeft de databank met de ingevoerde gegevens gediend als basis voor het samenstellen van overzichten binnen de categorie bejaardenhuisvesting. Door gebruik te maken van de functie 'gecombineerd zoeken' konden lijsten worden gemaakt van bouwtypen, tijdvakken, architecten en bouwstijlen.

HANDMATIGE PRESELECTIE

Aangezien de beschrijvingen uit de vaktijdschriften niet digitaal als aanhangsel beschikbaar zijn, was het niet mogelijk om de databank voor nadere preselectie te benutten. De werkwijze richtte zich daarom op het handmatig sorteren en beoordelen van de gekopieerde tijdschriftartikelen, op basis van de eerder genoemde databankoverzichten. Allereerst is geselecteerd op architect. De ontwerpen van architecten met vijf of meer projecten in de groslijst en de ontwerpen van gerenommeerde architecten zijn beoordeeld op de hoofdcriteria cultuurhistorie, architectuurhistorie en stedenbouw. Uit de betreffende oeuvre's werden de meest representatieve en/of kwalitatief beste voorbeelden opgenomen in de voorlopige preselectie. Dit betrof merendeels absolute topwerken. Vervolgens werden alle overige villa's uit de groslijst, dat wil zeggen projecten van de meer onbekende architecten, op identieke wijze gescreend op hun waarde. De geselecteerden werden toegevoegd aan de voorlopige preselectie. In deze ronde werden veelvuldig architectenmonografieën en architectuurgidsen geraadpleegd omwille van extra en actuele informatie. Zo kon een onherkenbaar verbouwde topper in de lijst worden ingeruild voor een representatief en vergelijk-

baar ander voorbeeld. In andere gevallen gaf geografische spreiding of de aanwezigheid van beeldende kunst de doorslag voor de selectie. De voorlopige preselectielijst werd vervolgens op chronologische volgorde gelegd en beoordeeld op representativiteit en herkenbaarheid voor de periode van ontstaan, evenals op bouwstijl en typologie. De omgevingsaspecten bleken in de artikelen niet altijd of niet even helder te zijn gedocumenteerd. Hierdoor was het slechts incidenteel mogelijk de vrijstaande woonhuizen te beoordelen op stedenbouwkundige- of ensemblewaarden. Wel kan worden gesteld dat de stedenbouwkundige situering en ensemblewaarde voor het vrijstaande woonhuis ten opzichte van andere criteria ondergeschikt zijn. Typerend voor de woonhuizen is juist het autonome karakter van het ontwerp. Dat neemt niet weg dat de samenhang van het huis met de aanleg en de situering van het huis ten opzichte van de belendende percelen een rol kan spelen in de uiteindelijke beoordeling. Hiervoor is echter observatie ter plaatse noodzakelijk.

Het gegeven dat een huis in meerdere artikelen is besproken of in meer tijdschriften is opgenomen heeft op de achtergrond een rol gespeeld bij de preselectie; het aantal publicaties over een woonhuis geeft immers een indicatie over het belang dat de redacties destijds aan het gebouw gaven. De ‘papierene’ preselectie heeft erin geresulteerd dat 47 van de 409 ingevoerde vrijstaande woonhuizen van belang zijn om in het veld nader te worden onderzocht: een percentage van 12%. Deze objecten scoren op één of meerdere criteria van de cultuurhistorische, architectuurhistorische en/of stedenbouwkundige waarden. Daarnaast is gekeken naar de herkenbaarheid voor een bepaalde bouwstijl of -type. De gaafheid van de woonhuizen kon uiteraard niet beoordeeld worden, omdat dit een onderdeel vormt van het veldonderzoek. Ook de zeldzaamheidswaarde is moeilijk te bepalen omdat slechts een beperkt aantal vrijstaande woonhuizen in de bouw tijdschriften is gepubliceerd, en daarom een totaaloverzicht ontbreekt. Onbekend is hoeveel vrijstaande woonhuizen er in de periode 1940-1965 zijn gebouwd. Veldwerk zal uiteindelijk moeten uitwijzen welke huizen daadwerkelijk in aanmerking komen voor bescherming.

4.4 VOORBEELDEN UIT DE PRESELECTIE

Om een beeld te geven van de preselectie en selectiewijze is in onderstaand overzicht een aantal vrijstaande woonhuizen met afbeelding opgenomen, met puntsgewijs de redenen waarom het betreffende ontwerp voor een veldbezoek in aanmerking komt.

Object	Landhuis
Objectcode	VILL0140
Plaats, gemeente	Blaricum, Blaricum
Architect	A. Komter
Bouwjaar	1940

Architectuur- en kunsthistorische waarde

AFBEELDING 4.1
LANDHUIS BLARICUM

AFBEELDING 4.2
VILLA AMSTERDAM

- Als goed voorbeeld van traditionalistische architectuur uit 1940
- Vanwege de sobere en alledaagse eenvoud
- Als archetypisch woonhuis met uitgebouwde muziekkamer
- Van belang voor het oeuvre van architect A. Komter

Object	Villa
Objectcode	VILL0007
Adres	Diepenbroekstraat
Plaats, gemeente	Amsterdam, Amsterdam
Architect	J.F. Berghoef
Bouwjaar	1953

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van shake hands architectuur uit 1953
- Vanwege de typologie met een gangopzet en split-level tussen voor- en achterhuis
- Van belang voor het oeuvre van architect J.F. Berghoef

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Van belang voor het bebouwingsspatroon aan de Diepenbroekstraat te Amsterdam (ensemble)

AFBEELDING 4.3
BUNGALOW WEZEP

Object	Bungalow
Objectcode	VILK0093
Plaats, gemeente	Wezep, Oldenbroek
Architect	H. Mastenbroek en J.H. de Herder
Bouwjaar	~1955

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van shake handsarchitectuur uit ca. 1955
- Vanwege de uitbundige decoratie in houtsnijwerk, metselverband en smeedwerk
- Van belang voor het oeuvre van het architectenbureau H. Mastenbroek en J.H. de Herder

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de landschappelijke inbedding middels vijver, tuinmuren, pergola

AFBEELDING 4.4
VILLA AMSTERDAM

Object	Villa
Objectcode	VILL0005
Adres	Apollolaan
Plaats, gemeente	Amsterdam, Amsterdam
Architect	H. Salomonson
Bouwjaar	~1961

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van naoorlogs modernisme uit ca. 1961 (met invloeden van Le Corbusier)

- Vanwege de open plattegrond: ruimtelijke doordringing van alle vertrekken incl. terras
- Vanwege het ‘zweven’ boven het maaiveld (teruggelegen begane grond en deels op pilotis)
- Vanwege de daktuin met pergola op eerste verdieping
- Van belang voor het oeuvre van architect H. Salomonson

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de prominente situering op een markante hoek in Amsterdam-Zuid

Object	Villa
Objectcode	VILK0092
Locatie	Wassenaarse Slag
Plaats, gemeente	Wassenaar, Wassenaar
Architect	A. Fokke van Duijn en Ing. M.C. Clay
Bouwjaren	~1965

AFBEELDING 4.5

VILLA WASSENAAR

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van naoorlogs modernisme uit ca. 1965
- Vanwege de vooruitwijzingen naar de jaren zeventig: tegengestelde dakhellingen met lichtstrook, doorgetrokken zijgevels, materiaalgebruik (hout) en relatie huis en omgeving
- Van belang voor het oeuvre van architect A. Fokke van Duyn

Object	Villa
Objectcode	VILL0016
Locatie	In de duinen
Plaats, gemeente	Aerdenhout, Bloemendaal
Architect	B.Bijvoet en G.H.M. Holt, M. Ruijs
Bouwjaren	~1951

AFBEELDING 4.6

VILLA AERDENHOUT

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Vanwege de spectaculaire en plastische verschijningsvorm met sterk wisselende aanzichten (stalen pergola, dakterras, geknikte plattegrond)
- Vanwege het pionierskarakter: uitermate modern en vooruitstrevend voor ca. 1950
- Vanwege het materiaalgebruik: breuksteen, staal
- van belang voor het oeuvre van architect G.H. Holt

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de combinatie van in- en extraversie: besloten binnentuin en open relatie tussen woonhuis en tuinaanleg van M. Ruys

Object	Bungalow
Objectcode	VILL0071
Adres	Ruijchrocklaan
Plaats, gemeente	's-Gravenhage, 's-Gravenhage

AFBEELDING 4.7

BUNGALOW 'S-GRAVENHAGE

AFBEELDING 4.8
VILLA HURDEGARYP

Architect Romke de Vries
Bouwjaren ~1955

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Vanwege de plastische geleding van de villa tegen en op de bunker
- Vanwege het gevarieerde materiaalgebruik en de zorgvuldige materiaalbewerking
- Als goed voorbeeld van naoorlogs modernisme uit ca. 1955
- Van belang voor het oeuvre van architect Romke de Vries
- Vanwege de inventiviteit waarmee trappen en tuinaanleg de hoogteverschillen in het terrein overbruggen en de tuin en woning op elkaar afstemmen

Object Villa
Objectcode VILL0081
Plaats, gemeente Hurdegaryp, Tytsjerksteradiel
Architect A. Bonnema, M. Ruijs
Bouwjaar 1963

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als eigen woning van architect A. Bonnema
- Vanwege de vooruitstrevende verschijningsvorm voor het jaar 1963
- Vanwege het modulaire raster in combinatie met een staalskelet en een flexibele plattegrond
- Vanwege de contrastwerking tussen open en gesloten geveldelen
- Vanwege de tuinaanleg van M. Ruijs

AFBEELDING 4.9 EN 4.10
VILLA 'HUIS SCHÖNE'
BLARICUM

Naam Huis Schöne
Object Villa
Objectcode VILL0039
Adres Schapendrift
Plaats, gemeente Blaricum, Blaricum
Architect P. Elling
Bouwjaar 1953

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Vanwege de nauwe samenwerking tussen architect P. Elling en kunstenaar Bart van der Leck
- Van belang voor het oeuvre van architect P. Elling
- Als voorbeeld van naoorlogs modernisme

Object Landhuis
Objectcode VILL0164
Adres Tilburgseweg

AFBEELDING 4.11

LANDHUIS GOIRLE

Plaats, gemeente Goirle, Goirle
Architect J. Rebel, Buijs Meyers Warnau (tuin)
Bouwjaar 1950

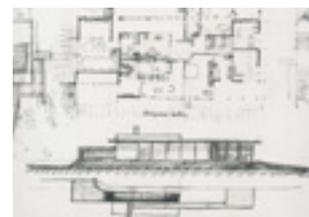
Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van een landhuis met invloeden de Engelse cottage (vakwerk, erker, schoorstenen, witte gevels, centrale hall, schouwzitje)
- Als goed voorbeeld van ambachtelijk traditionalisme uit 1950
- Van belang voor het oeuvre van architect J. Rebel

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de tuinaanleg met oprijlaan, borders en terrassen in een bosrijke omgeving

Object Bungalow
Objectcode VILL0099
Plaats, gemeente Ilpendam, Waterland
Architect G. TH. Rietveld
Bouwjaar 1960

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van een vrijstaande woning van het type bungalow met een open plattegrond
- Vanwege de plastische vormgeving met horizontale lijnen
- Vanwege de contrastwerking in het gevelbeeld: gesloten en open, kleuren bouwstenen
- Als goed voorbeeld van naoorlogs modernisme uit 1960
- Van uitzonderlijk belang voor het oeuvre van architect G. Rietveld

AFBEELDING 4.12 EN 4.13

BUNGALOW ILPENDAM

Object Bungalow

AFBEELDING 4.14

BUNGALOW KATWIJK AAN ZEE

Objectcode VILK0002
Locatie Overduin
Plaats, gemeente Katwijk aan Zee, Katwijk
Architect J. Splinter
Bouwjaren 1958-1959

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van een vrijstaande woning van het type bungalow op een verdiepte onderbouw
- Vanwege het karakteristieke gevelbeeld met de gelijkenis van een transistorradio
- Als goed voorbeeld van naoorlogs modernisme uit 1958
- Vanwege de uitgewogen compositie, materiaal en kleurgebruik
- Vanwege de contrastwerking in het gevelbeeld: gesloten – open (straat – tuinzijde)
- Van belang voor het oeuvre van architect J. Splinter

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de situering in de duinen

AFBEELDING 4.15

VILLA 'DE ARK' NOORDWIJK
 AAN ZEE

Naam De Ark
Object Villa
Objectcode VILK0021
Plaats, gemeente Noordwijk aan Zee, Noordwijk
Architect A.H. Wegerik
Bouwjaar 1954

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Vanwege de bijzondere vlinderplattegrond (flauw gebogen vleugels) met een hiërarchische opzet
- Als goed voorbeeld van traditionalistische architectuur uit 1954
- Van belang voor het oeuvre van architect A.H. Wegerik

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de tuinaanleg met verdiept zwembad in de duinen

AFBEELDING 4.16

SPLIT-LEVEL WONING

ROTTERDAM (ZIE OOK AFB. 3.8)

Object	Split- level woning
Objectcode	VILK0045
Adres	Kralingseweg 187
Plaats, gemeente	Rotterdam, Rotterdam
Architect	H.P.C. Haan
Bouwjaar	1953

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van een woning met een split-level opzet
- Als eigen woning van architect H.P.C. Haan
- Als goed en zuiver voorbeeld van naoorlogs modernisme uit 1953 ('zwevend' op pilotis, grove steen, zeer transparant, open plattegrond met meubilair als ruimtescheiders)
- Vanwege de sterke verbinding tussen het in- en exterieur
- Vanwege het pionierskarakter

AFBEELDING 4.17

PATIOBUNGALOW GOIRLE

Object	Patiobungalow
Objectcode	VILL0064
Plaats, gemeente	Goirle, Goirle
Architect	Jos Bedaux
Bouwjaren	1957-1958

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als goed voorbeeld van een woning met een patio (afgeleide van het Romeinse woonhuis)
- Vanwege de 'klassieke' invloed in de architectuur
- Van belang voor het oeuvre van architect J. Bedaux

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Wegens de relatie tussen de woning en de bosrijke omgeving

4.5 CONCLUSIE

Aangezien de artikelen niet digitaal in de databank raadpleegbaar zijn, blijft een handmatige preselectie het meest praktisch. Ook bij een volledige digitale invoer van de artikelen zal een 'papieren' overzicht noodzakelijk blijven voor een adequate vergelijking van de vrijstaande woonhuizen. De verschillende projecten dienen immers in één oogopslag naast elkaar gelegd te kunnen worden.

Van de vijf beoordelingscriteria waren de stedenbouwkundige- en ensemblewaarde, de gaafheid/ herkenbaarheid en zeldzaamheid het moeilijkst te beoordelen. Hiervoor is veldwerk vereist. De papieren preselectie is hierdoor vooral een weerslag van de cultuur- en architectuurhistorische waarden.

In de groslijst ligt geografisch gezien het accent op de provincies Noord Holland, Zuid Holland en Gelderland, de steden Amsterdam en Rotterdam, en de villadorpen Bergen, Bilthoven, Blaricum, Hilversum, Laren, Noordwijk aan zee, Wageningen en Wassenaar. Bovendien klinkt de signatuur van de geraadpleegde tijdschriften door in de gepubliceerde ontwerpen. In plaats van een landelijk dekkend en representatief overzicht kan de groslijst daarom beter beschouwd worden als een uitvoerige lijst van gepubliceerde vrijstaande woonhuizen (toonbeelden), met informatie die kan dienen als basis voor verder onderzoek. Pas wanneer een volledig beeld ontstaat over het aanbod in vroeg naoorlogse vrijstaande woonhuizen, kan een daadwerkelijke selectie worden gemaakt.

Uit nader onderzoek kan bijvoorbeeld blijken dat woonhuizen uit de huidige preselectie inmiddels gesloopt zijn of ingrijpend verbouwd. Dat kan vervolgens betekenen dat het raadzaam is een ander ontwerp uit het oeuvre van de architect, een vergelijkbaar stilistisch huis of een vergelijkbaar bouwtype te selecteren. Ook is bijvoorbeeld over traditionalistische woonhuizen verhoudingsgewijs weinig gepubliceerd.

Als van een bouwtype, stijlvariant of architect betere voorbeelden zijn gebouwd, dan degenen die in de databank zijn opgenomen, vormt dit eveneens aanleiding voor de aanpassing van de preselectie.

BIJLAGE 1 LITERATUUR	47
BIJLAGE 2 AFBEELDINGEN	49
BIJLAGE 3 WAARDERINGSKRITERIA	50
BIJLAGE 4 OBJECTEN EN PRESELECTIE	52
BIJLAGE 5 WEDEROPBOUW DATABANK	65

Bijlage 1 Literatuur

- Betting, Walter en Vriend, J.J., *Bungalows*, Moussault, Amsterdam 1958
- Bontebal, A., *Hoe bouwt men? Wat men moet weten voor men gaat bouwen*, P.N. van Kampen & Zoon N.V., Amsterdam 1967
- G. Deunk, *Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur van de 20ste eeuw*, Rotterdam 2002
- Fokker, J.P., *Het eigen huis, Landhuizen, villa's en andere eensgezinshuizen*, Kosmos, Amsterdam z.j. (ca. 1932)
- Fokker, J.P., *Het eigen huis, Villa's en andere eengezinshuizen*, Kosmos, Amsterdam 1951
- Haan, Jannes de, *Villaparken in Nederland, Een onderzoek aan de hand van het villapark Duin en Daal te Bloemendaal 1897-1940*, Schuyt & co., Haarlem 1986
- Haan, Jannes de, *Gooische villaparken, Ontwikkelingen van het buitenwonen in het Gooi tussen 1874 en 1940*, Schuyt & co., Haarlem 1990
- Haartsen, T., *De wand des tijds. Monumentale kunst rond de jaren 50*, Nuth 2002.
- Hausbrand, F., *Kleine landhuizen in Holland*, Kosmos, Amsterdam 1938
- Henselmans, Jan, *De architectuur van het moderne landhuis*, Van Holkema & Warendorf, Amsterdam z.j. (ca. 1953)
- Henselmans, J., *Landhuizen en bungalows*, Van Holkema & Warendorf, Amsterdam, z.j. (ca. 1956)
- Henselmans, J., *Villa's en Buitenhuizen*, Van Holkema & Warendorf, Amsterdam, z.j. (ca. 1962)
- Ibelings, H., *De moderne jaren vijftig en zestig. De verspreiding van een eigentijdse architectuur over Nederland*, Rotterdam 1996.
- Kerngroep van de Studiegroep Woningarchitectuur (BNA), *Gronden en achtergronden van woning en wijk. Een bijdrage tot het herstel van de vernieuwing op het gebied van het wonen*, Amsterdam 1955
- Key, A.M., *Woonmogelijkheden en woonvormen, Wonen in de lage landen*, Scheltema & Holkema, Amsterdam-Rotterdam 1958
- Leliman, J.H.W. en Sluyterman, K., *Het Moderne Landhuis in Nederland*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage (tweede druk) 1917
- Mieras, J.P., *Na-oorlogse bouwkunst in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1954.
- Montijn, Ileen, *Naar buiten! Het verlangen naar landelijkheid in de negentiende en twintigste eeuw*, Nijmegen 2002
- C. Oldenburger-Ebbers, A.M. Bakker, E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel Oost en Midden*, Rotterdam 1996, 60-65
- Pon, J.W. du, *Het eigen huis, Voorbeelden van eengezinshuizen in Nederland*, Kosmos, Amsterdam 1961
- Schuyt, K., E. Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit*, Den Haag 2000 (m.n. hoofdstuk 11: 'De expanderende verzorgingsstaat').
- Siraa, H.T., *Een miljoen nieuwe woningen*, 's-Gravenhage 1989
- Spaanstra-Polak, B., e.a., *Teken aan de wand*, Utrecht z.j. (uitgave Vereniging van beoefenaars der monumentale kunsten).
- Vreeze, Noud de (ed.), *6,5 miljoen woningen, 100 jaar woningwet en*

wooncultuur in Nederland, Uitgeverij 010, Rotterdam 2001, pp. 112-118
 Vriend, J.J., *Na-oorlogse kleine landhuizen in Nederland*, Kosmos, Amsterdam 1954
 Wattjes, G.J., *Moderne villa's en landhuizen in Holland*, Kosmos, Amsterdam 1931
 Weerkamp, W.M., *Bungalows Landhuizen*, Strengholt, Amsterdam z.j. (ca. 1960)

Wit, W. de, *Auke Komter / architect*, Amsterdam 1978

Vaktijdschriften

Baksteen
Bouw
Bouwkundig Weekblad
Forum
Katholiek Bouwblad / Wonen TABK
Publieke Werken
Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw

Overige bronnen

Boer, H.P.G. de, *Architect G.H.M. Holt (1904). Sociale woningbouw, kerkbouw, theaterbouw*, Amsterdam 1983
 Cate, G. ten, *EGM architecten*, Rotterdam 2003
 Claassen, T., *A. Bodon (1903-1993). Lichtheid en transparantie – architectuur als dienend ambacht*, Rotterdam 2001 (bonasreeks)
 Colenbrander, B., *Hein Salomonson*, Stichting Wonen, z.p. 1987
 Hellinga, H., e.a., *Ernest Groosman (1917-1999). Bouwer met grenzeloze ambities*, Rotterdam 2001
 Ibelings, H., *Van den Broek en Bakema (1948-1988). Architectuur en stedenbouw*, Rotterdam 2000
 Idsinga, T. en J. Schilt, *Architect W. van Tijen (1894-1974)*, Den Haag z.j.
 Provoost, M., *Hugh Maaskant. Architect van de vooruitgang*, Rotterdam 2003
 Vliet, A. van, *Het bouwen van landhuizen naar werken van Jan Rebel*, H. Meulenhoff, Amsterdam z.j. (1950)
 Werf, J. van der, *F.A. Eschauzier 1889-1957. Een orde voor de zintuigen*, Uitgeverij 010, Rotterdam 1999

Bijlage 2 Afbeeldingen

- Foto op titelblad: zie afbeelding 3.13
- 2.1 Murray, Peter, *The Architecture of the Italian Renaissance*, p. 233
- 2.2 Tromp, drs. Heimerick en drs. Toita Henry-Buitenhuis (ed.), *Historische Buitenplaatsen in particulier bezit*, p. 162
- 2.3 Boersen, Maria W.J.L., *De kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum*
- 2.4 Oldenburg-Ebbers, Carla S. (e.a.), *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur, Deel midden en oost Gelderland, Utrecht*, p. 89
- 2.5 Meulenkamp, Wim, *Follies en tuinsieraden*, p. 27
- 2.6 Curtis, William J.R., *Modern Architecture since 1900*, p. 89
- 2.7 Foto Wim Opmeer, Amersfoort
- 2.8 Haan, Jannes de, *Villaparken in Nederland, Een onderzoek aan de hand van het villapark Duin en Daal te Bloemendaal*, p. 27
- 2.9 Foto Arie Ruys, Ede
- 2.10 Sanderson, Arlene (ed.), *Wright Sites, A guide to Frank Lloyd Wright Public Places*, p. 41
- 2.11 Ibelings, Hans, *Nederlandse architectuur van de 20ste eeuw*, p. 71
- 2.12 Burkom, Frans van (ed.), *Vier eeuwen leven in toen, Nederlands interieur in beeld*, p. 274
- 3.1 Foto STOA, Ede
- 3.2 Foto STOA, Ede
- 3.3 Henselmans, Jan, *De architectuur van het moderne landhuis*, p. 25
- 3.4 Henselmans, Jan, *De architectuur van het moderne landhuis*, p. 15
- 3.5 Foto STOA, Ede
- 3.6 en 3.7 *Bouwkundig Weekblad*, p. 396-397
- 3.8 Vollaard, P., *Het huis van de Architect. De sluitsteen Jaarboek 1999*, p. 109
- 3.9 Pon, J.W. du, *Het eigen huis, Voorbeelden van een eengezinshuizen in Nederland*, p. 53
- 3.10 Foto STOA, Ede
- 3.11 Vriend, J.J., *Naoorlogse kleine landhuizen in Nederland*, p. 67
- 3.12 Henselmans, Jan, *De architectuur van het moderne landhuis*, p. 117
- 3.13 Pon, J.W. du, *Het eigen huis, Voorbeelden van eengezinshuizen in Nederland*, p. 46
- 3.14 Foto STOA, Ede
- 3.15 Deunk, G., *Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur van de 20ste eeuw*, p. 104
- 4.1 Fokker, J.P., *Het eigen huis*, p. 48-49
- 4.2 *Forum* 1953, p. 386; *Forum* 1956, p. 155-157
- 4.3 *Bouwkundig Weekblad (BW)* 1955, p. 421-423
- 4.4 *BW* 1961, p. 104-106
- 4.5 *BW* 1965, p. 38-40
- 4.6 *BW* 1951, p. 445-453; 4.7 *BW* 1955, p. 445-451; *Forum* 1956, p. 124-126; Betting, W., *Bungalows*, p. 62-63
- 4.8 *BW* 1964, p. 269-271
- 4.9 *BW* 1962, p. 124-126
- 4.11 Henselmans, J., *De architectuur van het moderne landhuis*, p. 124-125
- 4.12 en 4.13 *BW* 1960, p. 145-151
- 4.14 *BW* 1963, p. 394-395
- 4.15 *BW* 1958, p. 176-181
- 4.16 *Forum* 1956, p. 127-129; Vollaard, P., *Het huis van de architect. De Sluitsteen Jaarboek 1999*, p. 108-109
- 4.17 *BW* 1963, p. 396-397

Bijlage 3 Waarderingscriteria

CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

- Belang van het vrijstaande woonhuis (villa, klein landhuis, bungalow) als bijzondere uitdrukking van een culturele, sociaal-maatschappelijke en/of geestelijke ontwikkeling (...in casu een uiting van de herwonnen welvaart, het optimistische geloof in een moderne en open samenleving, het nieuw levensgevoel, het moderne 'bevrijde' wonen en nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding);
- Belang van het vrijstaande woonhuis als bijzondere uitdrukking van een beleidsmatige en/of bestuurlijke ontwikkeling (...in casu het rijksbeleid inzake de woningbouw, dat tot uitdrukking komt in bouwvolume, bouwbesluit en wetgeving, en het gemeentelijk beleid dat veelal tot uitdrukking komt in de geconcentreerde locaties van vrijstaande woonhuizen);
- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens innovatieve waarde of pionierskarakter als bijzondere uitdrukking van een technische en/of typologische ontwikkeling (...in casu de ontwikkeling van nieuwe woonhuistypen als de bungalow, nieuwe woningplattegronden (met split-level) en de toepassing van industriële systeembouw en/of nieuwe bouwmaterialen).

ARCHITECTUUR- EN KUNSTHISTORISCHE WAARDEN

- Bijzonder belang van het vrijstaande woonhuis voor de geschiedenis van de architectuur (... in casu een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant en/of de bouwtechnische en typologische vernieuwing van de naoorlogse woningarchitectuur);
- Bijzonder belang van het vrijstaande woonhuis voor het oeuvre van een architect (...in casu een ontwerper bij wie het vrijstaande woonhuis een bijzondere plaats inneemt in zijn oeuvre, dan wel een ontwerper die zich in het bijzonder op deze bouw heeft toegelegd);
- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp (...zoals evenwichtige verhoudingen en composities in hoofdvorm en gevelbeeld, bijzondere ruimtelijke opzet van de plattegrond en het interieur);
- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens bijzonder(e) kleur- en materiaalgebruik, zorgvuldige detaillering, constructiewijze en/of ornamentiek;
- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen) (...in casu ruimtelijke en gebouwde verbindingen tussen buiten en binnen, zoals een terras of patio en muren, pergola's of plantenbakken);
- Bijzondere betekenis van het vrijstaande woonhuis wegens de in, aan of bij de woning toegepaste monumentale kunst.

STEDENBOUWKUNDIGE EN ENSEMBLEWAARDEN

- Betekenis van het vrijstaande woonhuis als essentieel onderdeel of representant van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationaal belang is (...in casu een vrijstaand woonhuis in een woon- of villabuurt met een belangrijk stedenbouwkundig concept en/of bijzondere landschappelijke situering);
- Bijzondere betekenis van het vrijstaande woonhuis voor het aanzien van een stad, dorp of wijk (...in casu het vrijstaande woonhuis als een beeldbepalende landmark of markant oriëntatiepunt);
- Bijzondere betekenis van het vrijstaande woonhuis wegens de situering en/of de ruimtelijke relaties met de omgeving (...in casu de samenhang in functie, schaal en verschijningsvorm met de bebouwing, wegen en landschappelijke gesteldheid in de buurt, wijk of plaats);
- Bijzondere betekenis van het vrijstaande woonhuis wegens de inrichting van het terrein en/of de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen en/of water op de kavel (...in casu oriëntatie op de zon, de toetreding van lucht en licht, de relatie met bijgebouwen en tuinaanleg).

GAAFHEID / HERKENBAARHEID

- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens de architectonische gaafheid van ex- en/of interieur (...en de herkenbaarheid van het oorspronkelijke concept en/of in relatie met de directe omgeving).

ZELDZAAMHEID

- Belang van het vrijstaande woonhuis wegens cultuurhistorische, architectuurhistorische, bouwtechnische en/of typologische zeldzaamheid.

Bijlage 4 Objectenlijst en preselectie

De objectenlijst is geordend op alfabetische volgorde van plaats. De voorgeselecteerde vrijstaande woonhuizen (preselectie) zijn in deze lijst grijs gearceerd. N.B.: deze lijst heeft géén juridische status.

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0001	Aalsmeer	Aalsmeer	Stommeerweg	
VILL0103	Aalsmeer	Aalsmeer		
VILL0114	Aalsmeer	Aalsmeer		
VILL0115	Aalsmeer	Aalsmeer		westeinderplas
VILL0156	Waalre	Aalst		
VILL0207	Laarbeek	Aarle-Rixtel		gehucht grote overbrug
VILL0152	Eindhoven	Acht	Boschdijk	
VILL0002	Bloemen- daal	Aerdenhout	Clusiusstraat	
VILL0016	Bloemen- daal	Aerdenhout		in de duinen
VILL0112	Bloemen- daal	Aerdenhout		
VILL0113	Bloemen- daal	Aerdenhout		
VILL0128	Bloemen- daal	Aerdenhout		
VILL0165	Bloemen- daal	Aerdenhout	Merellaan	
VILL0166	Bloemen- daal	Aerdenhout	Zuidlaan	
VILL0003	Almelo	Almelo	Bornestraat	
VILL0004	Amersfoort	Amersfoort	De Warande	
VILL0122	Amersfoort	Amersfoort		
VILL0013	Maasdriel	Ammerzo- den		
VILL0133	Amstelveen	Amstelveen		
VILL0005	Amsterdam	Amsterdam	Apollolaan	
VILL0006	Amsterdam	Amsterdam	Prinses Margrietstraat	
VILL0007	Amsterdam	Amsterdam	Diepenbrock- straat	
VILL0008	Amsterdam	Amsterdam	Herman Gorterstraat	
VILL0009	Amsterdam	Amsterdam	Minervalaan	

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0010	Amsterdam	Amsterdam		
VILL0111	Amsterdam	Amsterdam		
VILL0119	Amsterdam	Amsterdam		
VILL0129	Amsterdam	Amsterdam		uitzicht op amstel
VILL0137	Amsterdam	Amsterdam		bij de wetering
VILL0138	Amsterdam	Amsterdam		
VILL0011	Aa en Hunze	Anloo	Schipborg	
VILL0177	Apeldoorn	Apeldoorn	Bosweg	Berg en Bos
VILL0012	Arnhem	Arnhem		
VILL0014	Arnhem	Arnhem	Diepenbrocklaan	
VILL0015	Arnhem	Arnhem	Wagnerlaan	
VILL0017	Arnhem	Arnhem	Utrechtseweg	
VILL0018	Arnhem	Arnhem	Poggenbeekstraat	
VILL0019	Arnhem	Arnhem	Mendelssohnlaan	
VILL0020	Arnhem	Arnhem	Diepenbrocklaan	
VILL0021	Arnhem	Arnhem	Diepenbrocklaan	
VILL0022	Arnhem	Arnhem	Hulkesteinseweg	
VILL0117	Arnhem	Arnhem		
VILL0143	Arnhem	Arnhem	Beaulieustraat	
VILL0144	Arnhem	Arnhem	Cattepoelseweg	
VILL0178	Arnhem	Arnhem	Weg langs 't Hazegrietje	
VILL0186	Arnhem	Arnhem	Bachlaan	
VILL0206	Arnhem	Arnhem	Bosboomstraat	
VILL0023	Baarn	Baarn	Hilversumse Straatweg	
VILL0169	Baarn	Baarn	Prinses Marielaan	
VILL0104	Barendrecht	Barendrecht		
VILL0182	Beek	Beek	Oranjesingel	
VILL0024	Opsterland	Beetsterzwaag		
VILL0118	Bennebroek	Bennebroek		
VILL0180	Bennebroek	Bennebroek	Duinlaan	
VILL0025	Zandvoort	Bentveld		in de duinen
VILL0108	Zandvoort	Bentveld		
VILL0116	Zandvoort	Bentveld		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0031	Bergeijk	Bergeijk		in het bos
VILL0026	Bergen	Bergen	Eeuwigelaan	in het bos
VILL0027	Bergen	Bergen		
VILL0028	Bergen	Bergen	De voert	
VILL0029	Bergen	Bergen	Wiertdijk	duinrand
VILL0030	Bergen	Bergen	Reigerslaan	
VILL0110	Bergen	Bergen		
VILL0159	Bergen	Bergen	Breelaan	
VILL0160	Bergen	Bergen	Beukenlaan	
VILL0179	Bergen	Bergen	Buerweg	
VILL0184	Bergen	Bergen	Komlaan	
VILL0203	Bergen	Bergen aan Zee	Zeeweg	
VILL0032	De Bilt	Bilthoven	A. Cuyplaan	
VILL0033	De Bilt	Bilthoven		in het bos
VILL0034	De Bilt	Bilthoven	Mozartlaan	
VILL0036	De Bilt	Bilthoven		
VILL0037	De Bilt	Bilthoven	Hercules Segherslaan	
VILL0121	De Bilt	Bilthoven		
VILL0125	De Bilt	Bilthoven		
VILL0130	De Bilt	Bilthoven		
VILL0139	De Bilt	Bilthoven		
VILL0142	De Bilt	Bilthoven		Soesterdijker-straatweg
VILL0161	De Bilt	Bilthoven	Vermeerlaan	
VILL0038	Blaricum	Blaricum		
VILL0039	Blaricum	Blaricum	Schapendrift	
VILL0040	Blaricum	Blaricum	Englaan	
VILL0041	Blaricum	Blaricum	Eemnesserweg	bos
VILL0042	Blaricum	Blaricum	Eemnesserweg	
VILL0107	Blaricum	Blaricum		
VILL0140	Blaricum	Blaricum		
VILL0170	Blaricum	Blaricum	Koning Willem III Laan	
VILL0043	Bloemen- daal	Bloemen- daal		
VILL0183	Bloemen- daal	Bloemen- daal	Midden Duin en Daalseweg	
VILL0045	Enschede	Boekelo		weide / bos
VILK0096	Zeist	Bosch en Duin	Prinses Beatrixlaan	
VILK0151	Zeist	Bosch en Duin	Burgemeester van Tuyllaan	
VILL0193	Zeist	Bosch en	Biltseweg	

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
		Duin		
VILL0046	Breda	Breda		aan kruising
VILL0047	Breda	Breda	Cimburgalaan	
VILL0048	Breda	Breda	Hertog Hendriklaan	park
VILL0181	Breda	Breda	Lassuslaan	
VILL0213	Breda	Breda	Valeriusstraat / Okeghemlaan	
VILL0162	Bunnik	Bunnik		aan weg Bunnik - De Bilt
VILL0208	Bussum	Bussum	Amersfoortsestraatweg	
VILL0211	Bussum	Bussum	Amersfoortsestraatweg	
VILL0199	Margraten	Cadier en Keer	Pastoor Kikkenweg	
VILL0123	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel		
VILL0124	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel		gravenpark
VILL0134	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel		
VILL0049	Castricum	Castricum	Geversweg	
VILK0199	Noordwijkerhout	De Zilk		
VILL0050	Zeist	Den Dolder	Reelaan	
VILL0051	Zeist	Den Dolder	Taveernelaan	
VILL0052	Deurne	Deurne		
VILL0053	Harenkarspel	Dirkshorn		
VILL0054	Doetinchem	Doetinchem	Ontariostraat	zgn. Canadese dorp
VILL0055	Doorn	Doorn		
VILL0056	Doorn	Doorn	Buurtweg	
VILL0155	Doorn	Doorn	Rembrandtlaan	
VILL0205	Doorn	Doorn	Dorpsstraat	
VILL0209	Doorn	Doorn	Leersumsestraatweg	
VILL0163	Driebergen-Rijsenburg	Driebergen-Rijsenburg	Rosariumlaan	
VILL0187	Driebergen-Rijsenburg	Driebergen-Rijsenburg	Arnhemse Bovenweg	
VILL0185	Ede	Ede	Van eeghenboslaan	
VILL0214	Ede	Ede	Schralenhouw	
VILL0157	Tynaarlo	Eelde		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0210	Tynaarlo	Eelde		
VILL0058	Emmen	Emmen		bos
VILL0059	Emmen	Emmen		
VILL0060	Enschede	Enschede		
VILL0102	Enschede	Enschede	Groninger- straat	
VILL0204	Enschede	Enschede	Hofstedeweg	
VILL0061	Epe	Epe		landgoed
VILL0062	Epe	Epe		Woestenberg (in het bos)
VILL0191	Ermelo	Ermelo	Koninginnel- aan	
VILL0147	Geldermal- sen	Geldermal- sen	Genteldijk	
VILL0148	Geldermal- sen	Geldermal- sen	Emmalaan	
VILL0063	Haren	Glimmen		
VILL0064	Goirle	Goirle		
VILL0164	Goirle	Goirle	Tilburgseweg	
VILL0065	Gorssel	Gorssel		
VILL0066	Gorssel	Gorssel		bos
VILL0074	De Bilt	Groenekan		
VILL0075	Groningen	Groningen	Esserlaan	
VILL0076	Groningen	Groningen	Kamplaan	
VILL0077	Groningen	Groningen	Esserlaan	
VILL0078	Groningen	Groningen	Kamplaan	
VILL0158	Groningen	Groningen	Verlengde Hereweg	
VILL0188	Groningen	Groningen	Hondsruglaan	
VILL0079	Haaksber- gen	Haaksber- gen		
VILL0080	Schouwen- Duiveland	Haamstede		
VILL0141	Haarlem	Haarlem		
VILL0082	Hardenberg	Hardenberg		
VILL0083	Haren	Haren		
VILL0190	Haren	Haren	Fazantenlaan	
VILL0084	Gorssel	Harfsen		
VILL0174	Hatterm	Hatterm	Libanonweg	
VILL0175	Hatterm	Hatterm	Libanonweg	
VILL0176	Hatterm	Hatterm	Libanonweg	hoek veldweg
VILL0194	Hatterm	Hatterm	Kastanjelaan	
VILL0196	Hatterm	Hatterm	Libanonweg	
VILL0198	Hatterm	Hatterm	Langenberg	
VILL0200	Hatterm	Hatterm		
VILL0132	Renkum	Heelsum		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0085	Heemstede	Heemstede	Burg. Van Doornkade	
VILL0086	Heemstede	Heemstede	Van Merlenlaan	
VILL0106	Heerde	Heerde		
VILL0087	Heerlen	Heerlen	Schelsberg	
VILL0201	Heerlen	Heerlen	Molenberglaan	
VILL0212	Heerlen	Heerlen	Kerkraderweg	
VILL0101	Heeze-Leende	Heeze		
VILL0145	Heeze-Leende	Heeze		gehucht de rul
VILL0146	Heeze-Leende	Heeze		gehucht de rul
VILL0088	Heiloo	Heiloo		
VILL0127	Heiloo	Heiloo		
VILK0190	Helmond	Helmond		Stiphout
VILL0089	Haaren	Helvoirt		
VILL0090	Hengelo	Hengelo		
VILL0189	Hillegom	Hillegom	Doornenburg	
VILL0091	Hilversum	Hilversum	Witte Kruislaan	
VILL0092	Hilversum	Hilversum	Loosdrechtseweg	
VILL0093	Hilversum	Hilversum	Blesboklaan	in het bos
VILL0094	Hilversum	Hilversum		
VILL0149	Hilversum	Hilversum	Jacob pennweg	
VILL0150	Hilversum	Hilversum	Utrechtseweg	
VILL0151	Hilversum	Hilversum	Wisseloordlaan	
VILL0153	Hilversum	Hilversum	Soestdijkerstraatweg	
VILL0154	Hilversum	Hilversum	Utrechtseweg	
VILL0167	Hilversum	Hilversum	Heuvellaan	
VILL0168	Hilversum	Hilversum	Utrechtsestraatweg	
VILL0171	Hilversum	Hilversum	Wisseloordlaan	
VILL0173	Hilversum	Hilversum	Schuttersweg	
VILL0195	Hilversum	Hilversum	Witte Kruislaan	
VILL0197	Hilversum	Hilversum	Palestrinalaan	
VILL0202	Hilversum	Hilversum	Bachlaan	
VILL0095	Haarlemmermeer	Hoofddorp		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0096	Lingewaard	Huissen		
VILL0097	Huizen	Huizen		in het bos
VILL0098	Huizen	Huizen	Nieuwe Blaricumseweg	
VILL0105	Huizen	Huizen		
VILL0109	Huizen	Huizen		
VILL0172	Huizen	Huizen	Oude Huizerweg	
VILL0192	Huizen	Huizen	Flevolaan	
VILL0081	Tytsjerksteradiel	Hurdegaryp		
VILL0099	Waterland	Ilpendam		
VILK0001	Kapelle	Kapelle	Steenweg	
VILK0002	Katwijk	Katwijk aan Zee		Overduin
VILK0185	Katwijk	Katwijk aan Zee		
VILK0196	Katwijk	Katwijk aan Zee		bij het gemeentehuis
VILK0003	Nieuw-Lekkerland	Kinderdijk		
VILK0004	Moerdijk	Klundert		
VILK0005	Laren	Laren		Groene Gerritsweg
VILK0006	Laren	Laren		
VILK0007	Laren	Laren	Sint Jansstraat	
VILK0008	Laren	Laren	Hoog Hoefloo?	
VILK0009	Laren	Laren	Eemnesserweg	
VILK0010	Laren	Laren		
VILK0011	Laren	Laren	Vredelaan	
VILK0012	Laren	Laren	Hoefloo	
VILK0104	Laren	Laren	Hoefloo	
VILK0110	Laren	Laren	Derkinderenlaan	
VILK0114	Laren	Laren	Hoefloo	
VILK0115	Laren	Laren		Grintbank
VILK0122	Laren	Laren	Raboes	
VILK0143	Laren	Laren	Derkinderenlaan	
VILK0146	Laren	Laren	Hoefloo	
VILK0164	Laren	Laren	Engweg	
VILK0165	Laren	Laren	Verlengde Engweg	
VILK0167	Laren	Laren	Drift	

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILK0175	Laren	Laren	Sint Janstraat	
VILK0178	Laren	Laren		
VILK0180	Laren	Laren		
VILK0013	Heeze- Leende	Leende		
VILK0141	Leersum	Leersum	Maarsbergse- weg	
VILK0184	Leidschen- dam- Voorburg	Leidschen- dam		
VILK0154	Leusden	Leusden	Hoge Kleyweg	
VILK0135	Lochem	Lochem		
VILK0136	Lochem	Lochem		
VILK0137	Lochem	Lochem		
VILK0183	Enschede	Lonneker		
VILK0161	Losser	Losser		
VILK0014	Ede	Lunteren		
VILK0124	Maarn	Maarn		
VILK0158	Maasbracht	Maasbracht		
VILK0015	Maastricht	Maastricht	Scharnerweg	
VILK0016	Maastricht	Maastricht		Trichterveld
VILK0111	Maastricht	Maastricht	Hoge Kanaaldijk	Langs Zuid Willemsvaart
VILK0157	Maastricht	Maastricht	Franciscus Romanusweg	
VILK0017	Meerssen	Meerssen		Herkenberg
VILK0018	Geldrop- Mierlo	Mierlo		
VILK0027	Nijmegen	Nijmegen	Burggraaf- straat	
VILK0028	Nijmegen	Nijmegen	Emmapaadje	langs de weg naar Venlo
VILK0029	Nijmegen	Nijmegen		
VILK0030	Nijmegen	Nijmegen		Weg naar Venlo
VILK0031	Nijmegen	Nijmegen		
VILK0160	Nijmegen	Nijmegen	Eleonoraweg	
VILK0163	Nijmegen	Nijmegen	Adrianaweg	
VILL0100	Nijmegen	Nijmegen		
VILL0057	Emmen	Noordbarge		
VILK0019	Langedijk	Noord- Scharwoude		
VILK0020	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		
VILK0021	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		
VILK0022	Noordwijk	Noordwijk	Ligusterweg	

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
		aan Zee		
VILK0023	Noordwijk	Noordwijk aan Zee	Rembrandtweg	
VILK0024	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		Zeereep
VILK0025	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		
VILK0142	Noordwijk	Noordwijk aan Zee	Atjehweg	
VILK0186	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		langs de kust
VILK0197	Noordwijk	Noordwijk aan Zee		
VILK0127	Noordwijk	Noordwijk-Binnen		
VILK0198	Noordwijk-kerhout	Noordwijk-kerhout		weg Noordwijk-kerhout-Lisse
VILK0150	Pijnacker-Nootdorp	Nootdorp	Polderweg	
VILK0200	Pijnacker-Nootdorp	Nootdorp		
VILK0145	Nuene, Gerwen en Nederwetten	Nuene	Boordseweg	
VILK0119	Nunspeet	Nunspeet	F.a. Molijnlaan	
VILK0026	Nuth	Nuth		Provinciale weg Amsterrade-Vaesrade
VILK0120	Oirschot	Oirschot	Spoordonkseweg	
VILK0121	Oisterwijk	Oisterwijk		
VILK0123	Renkum	Oosterbeek	Talsmalaan	
VILK0169	Renkum	Oosterbeek		
VILK0173	Renkum	Oosterbeek		
VILK0191	Renkum	Oosterbeek		
VILK0188	Westvoorne	Oostvoorne		
VILK0147	Oss	Oss	Nieuwe Heescheweg	
VILK0032	Ede	Otterlo	Onderlangs	ten zuiden van de N.H. kerk
VILK0033	Bloemendaal	Overveen	Ventweg	Overste den Oudenlaan
VILK0202	Bloemendaal	Overveen	Lombar Petriiaan 28	
VILL0035	Bloemendaal	Overveen	Lassuslaan	in het bos

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
	daal			
VILK0034	Reeuwijk	Reeuwijk		
VILK0035	Rhenen	Rhenen	Radboudweg	
VILK0036	Zundert	Rijsbergen	Overaaseweg	grens met Breda bij de Montensbossen
VILK0037	Noordenveld	Roden		Leekstermeer
VILK0038	Roermond	Roermond		
VILK0181	Roermond	Roermond		
VILK0039	Rotterdam	Rotterdam	Bovenover 12	Kralingseweg / Ringvaart
VILK0040	Rotterdam	Rotterdam	Kralingse Kerklaan	
VILK0041	Rotterdam	Rotterdam	Prinses Beatrixplantsoen	
VILK0042	Rotterdam	Rotterdam	Prinses Beatrixplantsoen	
VILK0043	Rotterdam	Rotterdam	Onderlangs	
VILK0044	Rotterdam	Rotterdam	's-Gravenweg	
VILK0045	Rotterdam	Rotterdam	Kralingseweg 187	
VILK0046	Rotterdam	Rotterdam	Kralingseweg	
VILK0047	Rotterdam	Rotterdam		
VILK0174	Rotterdam	Rotterdam		
VILL0120	Rotterdam	Rotterdam		
VILL0136	Rotterdam	Rotterdam		
VILK0048	Bloemendaal	Santpoort-Zuid	Harddraver-slaan	
VILK0050	Emmen	Schoonebeek		
VILL0067	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Ouwenlaan	
VILL0068	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Ruijchrocklaan, van Soutelandelaan	
VILL0069	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Klatteweg	
VILL0070	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Willem Lodewijklaan	
VILL0071	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Ruychrocklaan	
VILL0072	's-Gravenhage	's-Gravenhage	Oostduinlaan	

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILL0073	's-Gravenhage	's-Gravenhage	E. de Boer van Rijklaan	
VILK0155	Sittard-Geleen	Sittard	Irenelaan	
VILK0134	Soest	Soest		
VILK0118	Soest	Soestdijk	Koninginnelaan	
VILK0049	Soest	Soestduinen	Van Lyndenlaan	
VILK0051	Stadskanaal	Stadskanaal		
VILK0052	Steenderen	Steenderen		
VILL0135	Eersel	Steensel		
VILK0177	Maarssen	Tienhoven		
VILK0053	Tytsjerksteradiel	Tytsjerk	Omg Noorderrein	Woelwijk
VILK0055	Tytsjerksteradiel	Tytsjerk	Omg. Noorderrein	Woelwijk
VILK0056	Tytsjerksteradiel	Tytsjerk	Omg. Noorderrein	Woelwijk
VILK0057	Tytsjerksteradiel	Tytsjerk	Omg. Noorderrein	Woelwijk
VILK0054	Eemsmond	Uithuizen	Menkemaweg	
VILK0058	Utrecht	Utrecht	Breitnerlaan	
VILK0059	Epe	Vaassen		
VILK0129	Veendam	Veendam		
VILK0139	Veendam	Veendam		
VILK0060	Veldhoven	Veldhoven		
VILK0061	Rheden	Velp	Beekhuizen-seweg	
VILK0131	Rheden	Velp		
VILK0144	Rheden	Velp	Beekhuizen-seweg	
VILK0148	Rheden	Velp	Beekhuizen-seweg	
VILK0171	Rheden	Velp		
VILK0062	Nunspeet	Vierhouten		Landgoed Noorderheide
VILK0063	De Ronde Venen	Vinkeveen		
VILK0064	De Ronde Venen	Vinkeveen		
VILK0065	De Ronde Venen	Vinkeveen	Baambrugse zuwe	
VILK0066	De Ronde Venen	Vinkeveen		
VILK0138	De Ronde Venen	Vinkeveen		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
	Venen			
VILK0187	Vlaardingen	Vlaardingen		
VILK0189	Vlaardingen	Vlaardingen		
VILK0192	Vlaardingen	Vlaardingen		
VILK0193	Vlaardingen	Vlaardingen		
VILK0149	Bloemen- daal	Vogelen- zang	Bekslaan	
VILK0067	Leidschen- dam- Voorburg	Voorburg		
VILK0068	Voorschoten	Voorschoten		Uitbreidingplan Adegeest
VILK0069	Voorschoten	Voorschoten	Bachlaan	
VILK0070	Voorschoten	Voorschoten	Bachlaan	
VILK0195	Voorschoten	Voorschoten		
VILK0071	Vught	Vught	Loyolalaan	
VILK0072	Vught	Vught		
VILK0152	Vught	Vught	Boxtelseweg	
VILK0176	Vught	Vught		
VILK0073	Lingewaal	Vuren		
VILK0074	Waalre	Waalre		
VILK0075	Waalre	Waalre		
VILK0105	Waalre	Waalre		
VILK0106	Waalre	Waalre		
VILK0125	Waalre	Waalre	Anton Coolenlaan	
VILK0166	Waalre	Waalre	Vincent Cleerdinglaan	
VILK0103	Waalwijk	Waalwijk	Brederodelaan	
VILK0112	Waalwijk	Waalwijk	Brederodelaan	
VILK0076	Wageningen	Wageningen		
VILK0107	Wageningen	Wageningen		
VILK0108	Wageningen	Wageningen	Dennelaan	
VILK0109	Wageningen	Wageningen	Gen. Foulkes- weg	
VILK0113	Wageningen	Wageningen		Terrein I.V.T.
VILK0140	Wageningen	Wageningen		Westberg
VILK0156	Wageningen	Wageningen	Marterlaan	
VILK0162	Wageningen	Wageningen	Vossenlaan	
VILK0182	Wageningen	Wageningen		
VILK0077	Wageningen	Wagenin- gen-Hoog	Keyenbergse- weg	
VILK0168	Wageningen	Wagenin- gen-Hoog	Eekhoornlaan	
VILK0159	Heerde	Wapenveld	Parkweg	
VILK0078	Warmond	Warmond		

Objectcode	Huidige Gemeente	Plaats	Straat	Locatie
VILK0079	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0080	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0081	Wassenaar	Wassenaar	Dennenlaan	Buurtweg / Laan van der Koot
VILK0082	Wassenaar	Wassenaar	Dwarsweg	
VILK0083	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0084	Wassenaar	Wassenaar	Schouwweg	
VILK0085	Wassenaar	Wassenaar	Konijnenlaan	Hoek Nachtegaallaan
VILK0086	Wassenaar	Wassenaar	Koekoekslaan	Hoek Schouwweg
VILK0087	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0088	Wassenaar	Wassenaar	Bloemcamplaan	
VILK0089	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0090	Wassenaar	Wassenaar	Kievitslaan	
VILK0091	Wassenaar	Wassenaar	Buurtweg / Dennelaan	
VILK0092	Wassenaar	Wassenaar		Wassenaarse Slag
VILK0128	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0130	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0153	Wassenaar	Wassenaar	Papegaaienvlaan	
VILK0172	Wassenaar	Wassenaar		
VILK0194	Wassenaar	Wassenaar		Kivietsduin
VILK0201	Wassenaar	Wassenaar		Binnenduin
VILK0093	Oldebroek	Wezep		
VILK0117	Winterswijk	Winterswijk		
VILK0133	Renkum	Wolfheze		
VILK0170	Renkum	Wolfheze		
VILK0132	Zandvoort	Zandvoort		
VILK0094	Zeist	Zeist	Arnhemse Bovenweg	terrein buitenplaats Pavia, hoek De Bourbonlaan
VILL0044	Zeist	Zeist		
VILK0097	Zevenaar	Zevenaar		bij station Zevenaar
VILK0098	Tynaarlo	Zuidlaren		
VILK0099	Tynaarlo	Zuidlaren	Kamplaan	
VILK0100	Tynaarlo	Zuidlaren		
VILK0101	Zwolle	Zwolle		Zwollerkerspel

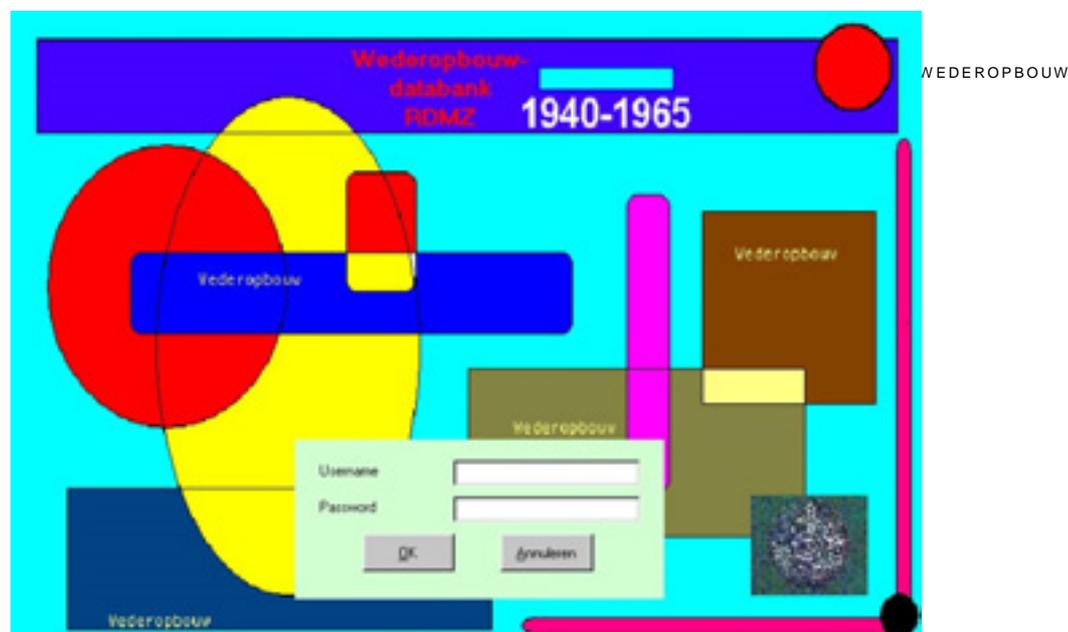
Bijlage 5 De Wederopbouw databank

STRUCTUUR EN INHOUD DATABANK

Om de objectgegevens die uit de categoriale studies worden verkregen te ordenen, is de 'Wederopbouw databank RDMZ 1940-1965' (WOP) ontwikkeld door de afdeling informatiemanagement van de RDMZ. Hierin worden alle onderzochte wederopbouwobjecten ingevoerd. De databank is tot stand gekomen op basis van het Programma van Eisen dat in 2001 door het projectteam Wederopbouw is geformuleerd in het kader van de pilotprojecten voor scholen, kerken en raadhuisen.

De databank dient een tweeledig doel: ten eerste is het een hulpmiddel met zoekfuncties voor het categoriaal onderzoek naar diverse objecten, ten tweede vormt het een toekomstige informatiebron voor medewerkers van de RDMZ en externe gebruikers.

In de databank (afbeelding A) zijn zowel feitelijke gegevens opgenomen (naam, adres, gebouwcategorie, architecten, bronvermelding, etc.) als analytische gegevens (bouwstijlen, bouwtypen, preselectie). Ieder object in de databank heeft een unieke objectcode. De gegevens van het object zijn vastgelegd in acht tabbladen.

Om een selectie van objecten uit de databank te maken, kan gebruik worden gemaakt van de zoekfunctie van de databank (met name de optie 'gecombineerd zoeken'). Omdat digitaal beeldmateriaal nog grotendeels ontbreekt vanwege het uitstellen van het veldwerk tot na 2004, kan de databank niet het arbeidsintensieve handwerk van het selecteren op basis van de niet-digitaliseerde bronnen vervangen.

De databank is, in de inventarisatiefase van het Project Wederopbouw, bedoeld als een dynamisch instrument. Gegevens die uit een eerste literatuuronderzoek niet naar boven kwamen, zijn later aangevuld. De ervaringen die de interne en externe onderzoekers in de categoriale pilotstudies - naar scholen, raadhuizen en kerken - met het gebruik van de databank hebben opgedaan, zijn samengebracht, besproken en doorgekoppeld naar de afdeling Informatiemanagement van de RDMZ, die deze hebben verwerkt.

In de navolgende paragrafen zal de 'Bewerken Objecten'-modus nader worden beschreven: deze is in het inventariserende stadium van het onderzoek de belangrijkste functie van de WOP databank. Zie ook de Gebruikershandleiding Wederopbouw databank (M. de Korte, Zeist 2003).

AFBEELDING B
TABBLAD 'OBJECT'

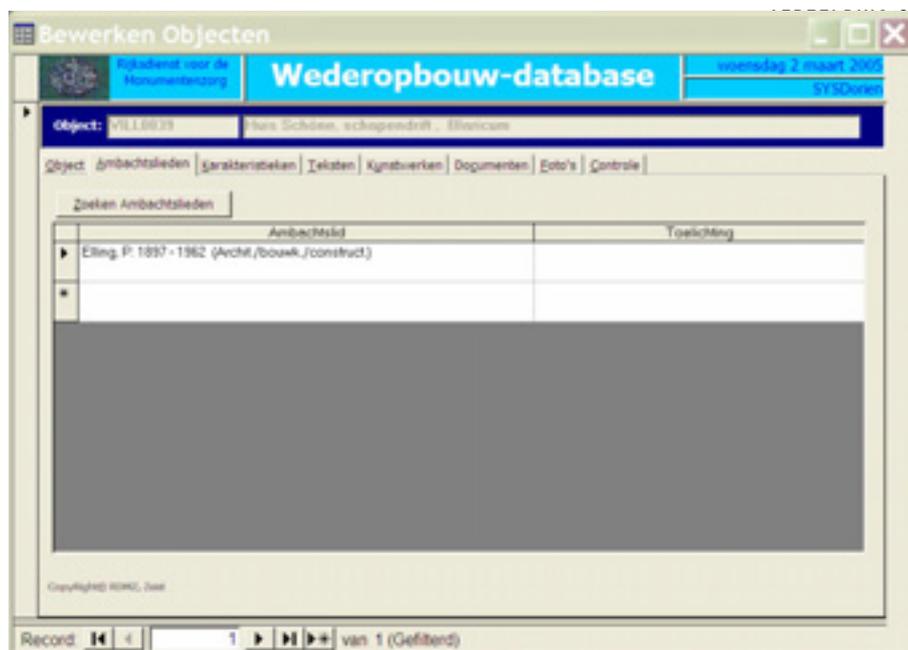
TABBLAD 'OBJECT'

Op het tabblad 'Object' worden de unieke objectcode⁷, de naam van het vrijstaande woonhuis, de adresgegevens, de gebouwcategorie en de huidige functie van het object vermeld (afbeelding B). Het veld 'opmerkingen' is hier alleen bedoeld voor zeer essentiële identificatiegegevens, zoals een tweede naam van het gebouw, een verwijzing naar een duidelijk verwant object of een bepaald bouwtype. Het veld 'onderdeel van een complex' dient te worden ingevuld wanneer het gebouw deel uitmaakt van een groter geheel.

⁷ Een objectcode bestaat uit de eerste drie letters van de gebouwcategorie (in dit geval VIL van villa's, de werkterm van dit onderzoek), gevolgd door de eerste letter van de voornaam van de persoon die het record heeft aangemaakt, en daarachter een serie van vier getallen (waarbij gebruik wordt gemaakt van voorloophullende nullen). Een voorbeeld van een volledige objectcode voor een vrijstaand woonhuis kan dus zijn: 'VILK0043'.

De velden in het kader 'locatie' bevatten de huidige adresgegevens van het object. Wanneer de verrekijkerbutton wordt aangeklikt, opent zich een nieuw scherm waarin de plaatsnaam van het object kan worden aangegeven. Bij het selecteren van de plaatsnaam worden automatisch ook de juiste provincie- en gemeentenaam in de betreffende velden geladen⁸. Wanneer er meerdere adressen bij een object horen, kan een tweede (of derde) adres in het veld 'locatie' worden opgenomen, echter met de toevoeging van het teken ~ (dus bijvoorbeeld '~Stationsplein 14') om zoekacties in een later stadium te vergemakkelijken.

Bij het invoeren van de basisgegevens doet zich regelmatig het probleem voor dat het adres of de locatie in de bronnen niet, of ten dele, vermeld wordt. Daarnaast is in veel gevallen onbekend wat de huidige functie van het gebouw is, en of het nog geheel of ten dele bestaat. Het ter plaatse lokaliseren van objecten kan lastig zijn, wanneer gegevens gedateerd of onvolledig zijn. Voor het aanvullen van dit soort basale gegevens is voor bepaalde te onderzoeken categorieën het internet een goede bron.

TABBLAD 'AMBACHTSLIEDEN'

Op dit tabblad worden de betrokken ambachtslieden vastgelegd (afbeelding C). De lijst van ambachtslieden is gebaseerd op de tabel uit de Objecten databank van de RDMZ (ODB) waarin alle rijksmonumenten digitaal zijn opgeslagen. Hoewel het mogelijk is om hier ook namen van aannemers, constructeurs en opdrachtgevers in te voeren, is ervoor gekozen slechts de projectarchitect, de naam van een eventueel architectenbureau en/of de interieurarchitect vast te leggen. Deze beslissing is genomen op basis van de afweging welke waarde dergelijke gegevens aan het onderzoek toevoegen

⁸ In dit veld hangt de VUGA- lijst (de Elsevier databank Overheid) die ieder jaar wordt vernieuwd. Deze bevat alle geactualiseerde gemeentelijke gegevens.

tegenover de hoeveelheid tijd die het kost om een nieuwe naam in te voeren door de tabel te muteren.

Bij het vastleggen van de naam van een ambachtslid moet eerst worden gekeken of deze reeds in de tabel (waarin momenteel bijna 7.000 records zijn opgeslagen) voorkomt⁹. De onderzoekers proberen zoveel mogelijk te voorkomen namen dubbel in te voeren.

AFBEELDING D
TABBLAD 'KARA

TABBLAD 'KARAKTERISTIEKEN'

Het tabblad 'Karakteristieken' (afbeelding D) is een vrij complex blad dat voornamelijk analytische gegevens bevat: de bouwstijl, het bouwtype (hoofdcategorie, subcategorie en bouwtype) en de bouwperiode(n).

Bouwstijlen

Voor wat betreft de toekenning van stijlbenamingen (het eerste onderdeel op dit tabblad) is gepoogd hoofdzakelijk een indeling te maken in vier termen, te weten: 'traditionalisme', 'shake-hands', 'naoorlogs modernisme' en 'n.v.t.'. Aangezien de architectuur uit de wederopbouwperiode zich niet

⁹ Probleem hierbij is dat een bepaalde naam veelal meerdere keren in de lijst genoemd wordt (met en zonder al dan niet volledige initialen, als individu, als bureau, als een ander soort ambachtslid en daarnaast geregeld nog op verschillende schrijfwijzen – zo staat architect Dudok in totaal 9 keer in de tabel). Ook doet het probleem zich voor dat de benaming van een en dezelfde persoon in verschillende publicaties afwijkt (soms wordt het architectenbureau genoemd, en soms één van de architecten): Het ontbreken van een eenduidige lijst van ambachtslieden maakt het lastig om een overzicht te maken van alle vrijstaande woonhuizen van één architect of architectenbureau. Om deze kwestie op te lossen zal de tabel met ambachtlieden moeten worden opgeschoond. Aangezien er in deze fase van het onderzoek door zowel de interne als de externe onderzoekers van het projectteam Wederopbouw nog zeer regelmatig namen worden toegevoegd, is besloten deze (zeer tijdrovende) klus uit te stellen tot na de inventarisatiefase van het project.

altijd even duidelijk in bouwstijlen laat indelen, moet hieraan in deze fase niet teveel waarde gehecht worden. Meer dient dit onderdeel als een toelichting op de toegepaste 'vormgeving' te worden gezien, waar digitale foto's in de databank (nog) ontbreken. Bij niet te beoordelen gevallen is ervoor gekozen om de term 'n.v.t.' in te voeren. In het toelichtingveld van de stijlen zijn opmerkingen ten aanzien van de constructiewijze en andere technische kenmerken geplaatst.

Bouwtypen

Een indeling op bouwtypen kan op verschillende niveaus worden gemaakt. Voor de categorie scholen moet dan bijvoorbeeld worden gedacht aan een typologisch onderscheid in gangscholen of halscholen en in het geval van de kerken kan worden ingedeeld op bijvoorbeeld zaalkerken en basilieken. Voor de categorie vrijstaande woonhuizen zijn de nadere typering 'bungalow', 'klein landhuis', 'patiwoning' en 'split-levelwoning', 'villa' beschikbaar.

Bouwperioden

Onder het laatste deel van dit tabblad wordt vastgelegd van en tot welk jaar een bepaalde bouwactiviteit (ontwerp, oorspronkelijk bouwjaar, verbouw, restauratie en/of sloop) heeft plaatsgevonden, indien bekend. In het toelichtingveld wordt opgenomen wat wanneer tot stand is gekomen. In die gevallen waar het oorspronkelijke bouwjaar van een object niet staat vermeld in het tijdschrift is de jaargang van het tijdschrift als bouwjaar (zowel van als tot) gehanteerd met de toevoeging 'circa', omdat dit in ieder geval een indicatie geeft van de bouwperiode.

TABBLAD 'TEKSTEN'

Op het tabblad 'Teksten' kunnen in de kolom 'Soort tekst' verschillende velden worden geopend (afbeelding E). Wanneer een bepaalde soort tekst wordt aangemaakt, moet het veld 'Actualiteitsdatum' worden aangeklikt om de dag vast te leggen waarop dit veld is geopend. Per veld kunnen relevante gegevens ingevoerd worden.

Bronnen

Hier worden literatuurverwijzingen ingevoerd (volgens de standaard notitiemethode van artikelen en boeken), met daarbij per titel aangegeven of er situatieschetsen, foto's, plattegronden, aanzichten of doorsneden bij de tekst gevoegd zijn.

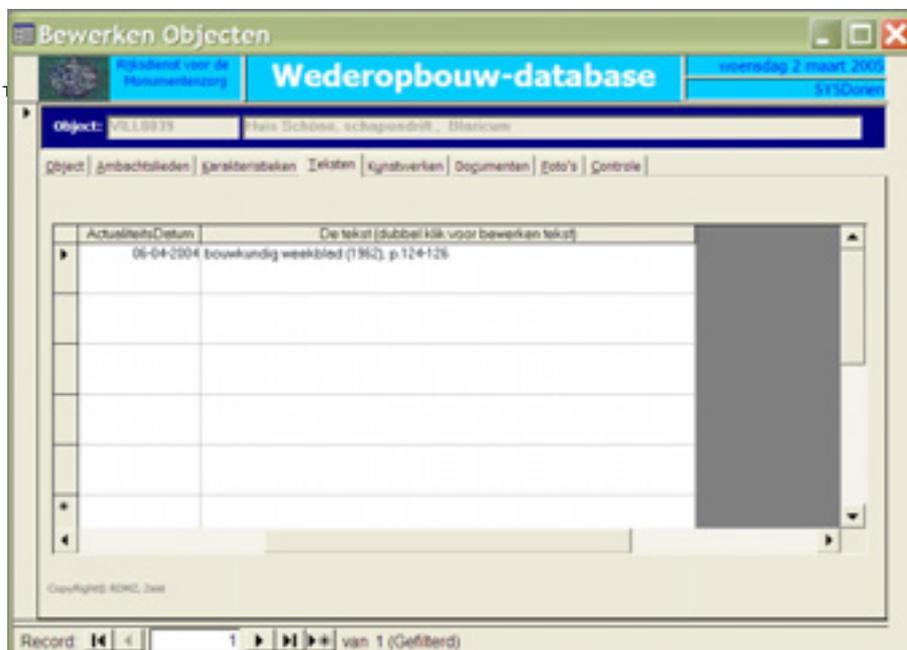
Planologisch

Hier worden de stedenbouwkundige ligging van het object, de eventueel relevante aanleg van de groenstructuur en andere planologische bijzonderheden geregistreerd.

Exterieur

Hier kan achtereenvolgens het materiaalgebruik, de kleur, de constructie, de vorm van het grondplan en de gevelstructuur van het betreffende object worden vastgelegd.

AFBEELDING E
TABBLAD 'TEKST'

Interieur

In dit veld worden de structuur en ligging van de ruimten t.o.v. elkaar, de inrichting van de meest waardevolle ruimten en eventuele bijzonderheden (onroerende zaken, decoratieve afwerking) opgenomen.

Opmerkingen

In dit veld kan worden aangegeven welke waarderingscriteria evident van toepassing zijn op het betreffende object. Ook wordt hier ingevoerd wanneer, met wie en waarover is gesproken, gecorrespondeerd of anderszins contact heeft plaatsgevonden m.b.t. het object. Daarnaast wordt hier vastgelegd of er eventueel een foto-opdracht is uitgeschreven (met datum, opdrachtnummer en naam van opdrachtgever).

Gaafheid

Hier worden (indien bekend) de gegevens omtrent verbouw, wijzigingen en sloop ingevoerd.

Bouwkundige staat

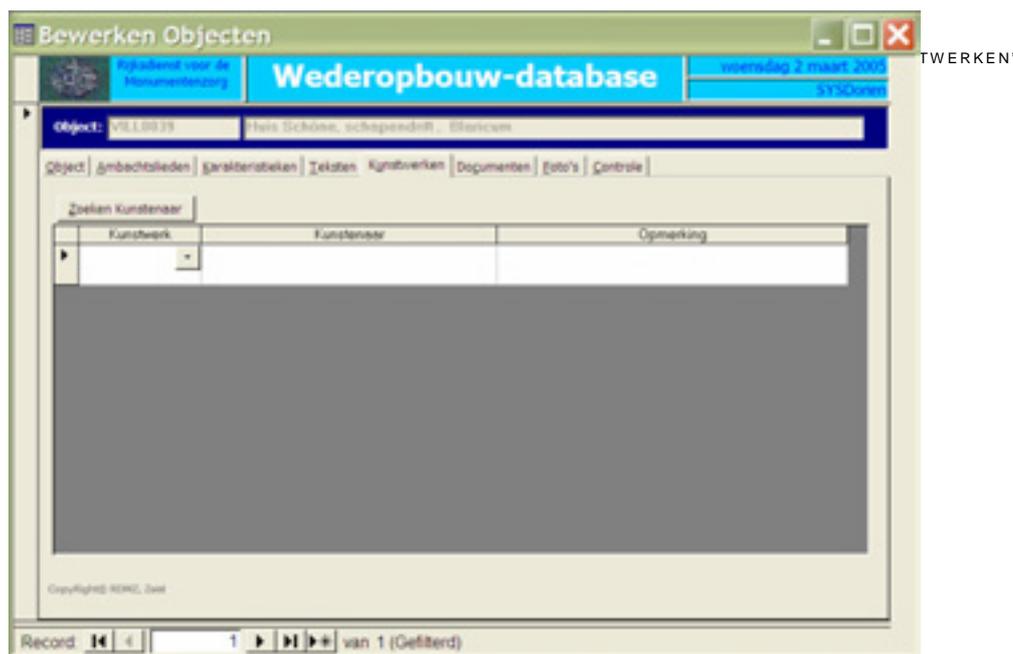
Aangezien veldwerk pas in een later stadium plaats zal vinden, kan dit veld nog niet altijd worden ingevuld. Wanneer een object wel is bezocht, kan worden volstaan met een korte notitie (visueel goed / matig / slecht, eventueel met een kleine toelichting).

Redengevend

Dit veld wordt in deze fase van het onderzoek nog niet ingevoerd, aangezien een redengevende omschrijving pas wordt opgesteld wanneer sprake is van (voorlopige) selectie tot rijksmonument.

Bijzonderheden

Hier kunnen eventueel gegevens worden vastgelegd die niet in bovenstaande velden kunnen worden ondergebracht.

TABBLAD 'KUNSTWERKEN'

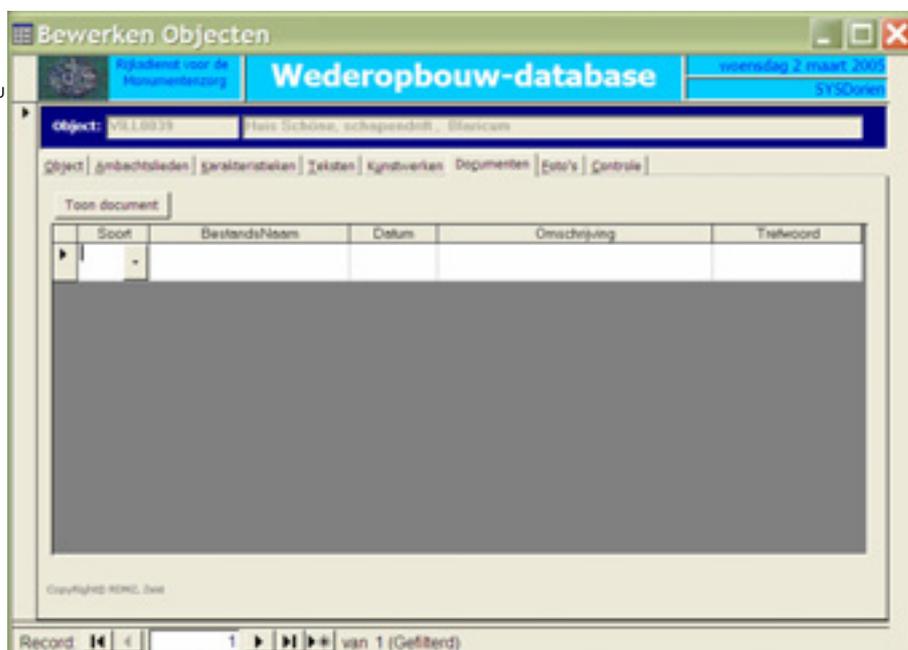
Op het tabblad 'Kunstwerken' zijn in een vaste tabel verschillende soorten voor de wederopbouwperiode specifieke kunstwerken genoemd zoals glas-in-beton en sgraffito, die onderdeel zijn van het oorspronkelijke ontwerp van het gebouw (afbeelding F). Onder 'kunstenaar' wordt de naam van de maker ingevoerd (ook hiervoor bestaat een vaste tabel waaraan namen kunnen worden toegevoegd, zie onder tabblad 'Ambachtslieden'). In de laatste kolom (opmerking) wordt globaal - indien bekend - de voorstelling (naam), het materiaalgebruik, de plaats van het kunstwerk ten opzichte van het gebouw en eventuele andere opmerkingen vastgelegd.

Bij het invoeren van kunstenaars is op kleinere schaal sprake van dezelfde problematiek als bij het tabblad 'ambachtslieden'.

TABBLAD 'DOCUMENTEN'

Op dit tabblad (afbeelding G) kunnen digitale tekstuele bestanden aan een object gekoppeld worden. Per gebruiker is een vaste directory aangemaakt, waarin deze bestanden kunnen worden opgeslagen. Wanneer op het tabblad 'Documenten' een bestand wordt geselecteerd en op de button 'Toon Document' wordt geklikt, opent het bestand in het bijbehorende programma.

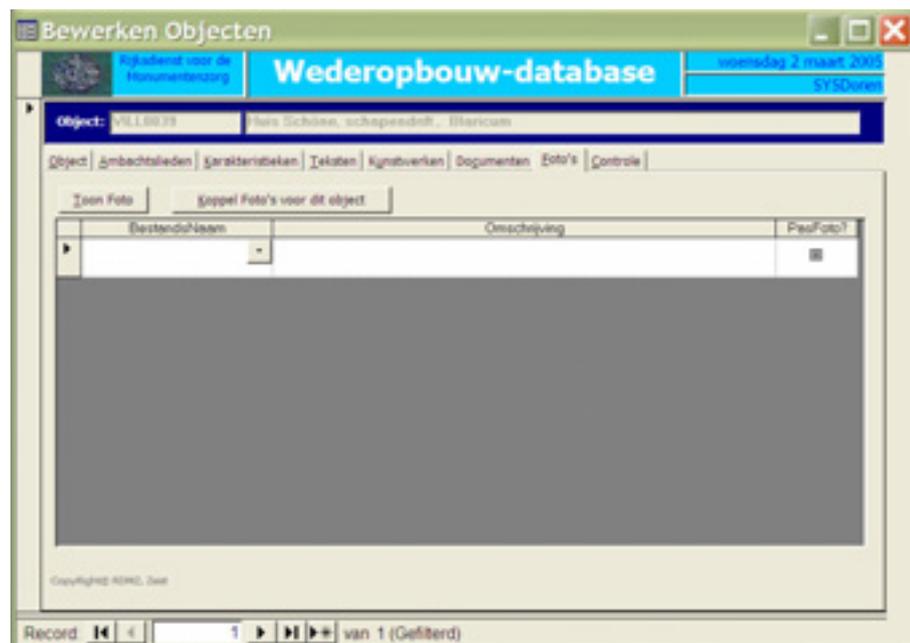
AFBEELDING G
TABBLAD 'DOCU'

TABBLAD 'FOTO'S'

Op het tabblad 'Foto's' kunnen afbeeldingen aan het record gekoppeld worden (afbeelding H). Met het vakje 'pasfoto' wordt aangegeven welke foto het meest karakteristiek het object weergeeft. Het programma 'Her-nummer Foto's' in het menu 'Bestand' kan grotere groepen afbeeldingen tegelijkertijd omnummeren: de afbeeldingen in de databank krijgen zo als naam de code van het object waaraan deze gekoppeld zijn, gevolgd door underscore (_) en een serie van vier cijfers, die het bestand uniek maken.

AFBEELDING H
TABBLAD 'FOTO'S'

TABBLAD 'CONTROLE'

Het tabblad 'Controlle' geeft automatisch aan welke velden van het record nog niet (afdoende) zijn ingevoerd.

Colofon

Auteurs Karel Loeff,
Leon van Meijel, Pauline
Opmeer
Uitgave Rijksdienst voor
de Monumentenzorg,
Zeist 2005
Basisontwerp B@seline,
Utrecht